

บทที่ 2

กระบวนการเปลี่ยนขานาให้กลายเป็นแรงงาน ในระบบอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร

การขยายตัวของการลงทุนอุตสาหกรรมเกษตรอาหารเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วโลก ด้วยการขับเคลื่อนจากทุนนิยมในกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว ประกอบกับความต้องการของชาติในประเทศกำลังพัฒนาที่ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้ไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ โดยใช้ทรัพยากรและแรงงานที่มีอยู่ในประเทศมาเป็นฐานการผลิต ในกรณีประเทศไทย รัฐบาลมีความมุ่งมั่นปรับเปลี่ยนประเทศจากการเป็นประเทศเกษตรกรรมไปสู่ประเทศอุตสาหกรรม โดยเน้นการเปิดเสรีทางการค้าให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศ ในช่วงแรกของการส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมในประเทศ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมผลิตเครื่องจักร เป็นต้น มีการก่อตั้งโรงงานกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล จนทำให้เกิดปัญหาการกระจุกตัวของพัฒนาและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเฉพาะในพื้นที่ดังกล่าวในขณะที่ส่วนอื่นๆ ของประเทศ โดยเฉพาะในชนบทยังมีระบบเศรษฐกิจค่อนข้างล้าหลังและติดอยู่กับการผลิตในภาคเกษตรที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจต่ำ

ต่อมารัฐบาลพยายามขยายการพัฒนาอุตสาหกรรมไปสู่พื้นที่ชนบทในภูมิภาคต่างๆ ด้วยการมองหาศักยภาพด้านอุตสาหกรรมในพื้นที่นั้นๆ โดยเฉพาะในด้านวัตถุดิบและแรงงาน เกิดทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เชื่อมโยงกับการผลิตในภาคการเกษตรขึ้นมา เป็นผลให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมเกษตรออกไปสู่พื้นที่ชนบทในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ เช่น อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อุตสาหกรรมมันสำปะหลังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอุตสาหกรรมผักและผลไม้แปรรูปในภาคเหนือ การขยายตัวของอุตสาหกรรมเกษตรไปสู่ชนบท ยังเกิดขึ้นจากอิทธิพลของตลาดภายนอกประเทศและการเข้ามาลงทุนของบริษัทต่างชาติที่มุ่งหาแหล่งผลิตสินค้าเพื่อขายในประเทศและขายไปทั่วโลก

การเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมเกษตรหรืออุตสาหกรรมเกษตร-อาหารทำให้การผลิตในภาคการเกษตรมีความหลากหลายยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้ภาคเกษตรกรรมของประเทศดูเหมือนจะลดความสำคัญลงในช่วงที่รัฐให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรม ก็กลับมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงขึ้นและสร้างรายได้แก่ประเทศเป็นจำนวนมากมหาศาล จนทำให้รัฐและทุนนิยมร่วมกันส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนการผลิตมาสู่การผลิตพืชเศรษฐกิจมูลค่าสูงหรือพืชที่ใช้สำหรับการแปรรูปในอุตสาหกรรมเกษตร หรือ อุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร เมื่อพิจารณาเศรษฐกิจในระดับมหภาค

อุตสาหกรรมเกษตรเหล่านี้กลายเป็นความหวังของประเทศ ในการทำให้ภาคการเกษตรมีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นและมีความความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น และจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้น

ทิศทางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่กล่าวถึงข้างต้น นำไปสู่ประเด็นถกเถียงที่สำคัญว่า การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรในชนบทเกิดขึ้นได้อย่างไร และเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะมีผลต่อสังคมการเกษตรและชีวิตเกษตรกรอย่างไร โดยเฉพาะเมื่อเกษตรกรต้องสัมพันธ์กับทุนนิยม อุตสาหกรรมเข้มข้นมากขึ้น ในลักษณะของการเป็นผู้ผลิตวัตถุดิบทางการเกษตรให้กับอุตสาหกรรมเหล่านี้ ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ดังกล่าว การนำเสนอในส่วนนี้จึงแบ่งการนำเสนอเป็น 3 หัวข้อ คือ (1) การปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมการเกษตรในชนบทภาคเหนือสู่การผลิตเพื่อการค้า (2) การเข้ามาของระบบเกษตรพันธสัญญากับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเกษตร (3) กระบวนการทำให้ชาวนากลายเป็นแรงงานในสายพานการผลิตของอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร การอภิปรายหัวข้อเหล่านี้ผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับแรงขับเคลื่อนของรัฐและทุนนิยม (บริษัทอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร) ในฐานะผู้กระทำการที่พยายามเข้ามาจัดการและควบคุมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชนบท

2.1 การปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมการเกษตรในชนบทภาคเหนือสู่การผลิตเพื่อการค้า

การอภิปรายในส่วนนี้ ผู้ศึกษาจะอธิบายการปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐและทุนนิยมในพื้นที่ชุมชนบ้านกลางพัฒนา ที่ตั้งอยู่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลเจดีย์แม่ครัว ต.แม่แฝกใหม่ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ บ้านกลางพัฒนาห่างจากตัวอำเภอสันทรายประมาณ 16 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 20 กว่ากิโลเมตรตามเส้นทางสายเชียงใหม่-พร้าว เดิมชุมชนบ้านกลางพัฒนาเป็นกลุ่มบ้านที่ตั้งอยู่ตรงบริเวณส่วนกลางของชุมชนบ้านเจดีย์แม่ครัว ขณะนั้นชาวบ้านเรียกกันว่า “บ้านกลาง” แต่เมื่อบ้านเจดีย์แม่ครัวมีการขยายตัวมากขึ้นและมีการจัดระเบียบการปกครองหมู่บ้านในตำบลใหม่ กลุ่มบ้านกลางจึงแยกออกมาตั้งเป็น “หมู่บ้านกลางพัฒนา” ในปี พ.ศ. 2525 โดยทางราชการได้เพิ่มคำว่า “พัฒนา” ต่อท้ายชื่อหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาชนบทที่กำลังเข้มข้นในขณะนั้น แม้จะแยกตัวออกมาจากบ้านเจดีย์แม่ครัวในด้านการปกครอง แต่ในเชิงประเพณีวัฒนธรรมแล้วนั้น คนบ้านกลางพัฒนายังไปทำบุญร่วมกับคนบ้านเจดีย์แม่ครัวที่วัดเจดีย์แม่ครัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเป็นคนในชุมชนเดียวกัน

ชาวบ้านกลางพัฒนาส่วนใหญ่คือ “คนของ” ที่อพยพย้ายครัวเรือนจากอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่มาหาที่ทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าเดิม โดยการล่องเรือมาตามแม่น้ำปิง จนมาถึงที่ตั้งชุมชนปัจจุบัน การบุกเบิกที่ทำกินในช่วงก่อตั้งชุมชนนั้นเป็นไปเพื่อการยังชีพเป็นสำคัญ เมื่อรัฐบาลมีการสร้างระบบชลประทานรัฐขึ้นมาเป็นแห่งแรกของภาคเหนือเพื่อส่งเสริมการปลูก

ข้าวและพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าในเขตอำเภอสนทราย ชาวบ้านจึงได้บุกเบิกปรับสภาพพื้นที่ให้เหมาะสมกับการปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น จนสามารถทำการผลิตได้ตลอดปี นับตั้งแต่นั้นมา พื้นที่บ้านกลางพัฒนาและหมู่บ้านต่างๆ ของอำเภอสนทราย ในเขตที่มีระบบชลประทานสมัยใหม่ได้กลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของเชียงใหม่ เมื่อรัฐมนตรีโยบายขยายอุตสาหกรรมเกษตรสู่ชนบทและนโยบายปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตในภาคเกษตร ตั้งแต่ในช่วงยุคของการส่งเสริมการปลูกยาสูบ มาจนถึงยุคของการส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารในปัจจุบัน พื้นที่ของบ้านกลางพัฒนาตลอดจนหมู่บ้านอื่นๆ ในอำเภอสนทรายได้ถูกจัดระเบียบและจัดการให้เป็น “พื้นที่เกษตรกรรมก้าวหน้า” รองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรที่นับวันจะมีรูปแบบการผลิตและการค้าที่มีความซับซ้อนและหลากหลายยิ่งขึ้น ขณะที่ชาวบ้านกลางพัฒนาได้มีการปรับเปลี่ยนตนเองจากชาวนาที่ทำการผลิตเพื่อยังชีพในยุคของการตั้งถิ่นฐานมาสู่การเป็นเกษตรกรที่มีความรู้ความชำนาญในการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ทั้งการปลูกข้าวนาปี และนาปรัง การปลูกพืชให้ได้คุณภาพและมาตรฐานตามที่อุตสาหกรรมเกษตร-อาหารต้องการ เช่น การปลูกมันฝรั่ง และข้าวโพดหวาน เป็นต้น

ในช่วงยุคของการบุกเบิกก่อตั้งชุมชนนั้น บ้านกลางพัฒนายังขึ้นอยู่กับบ้านเจดีย์แม่ครัว ตำบลแม่แฝกใหม่และมีประวัติศาสตร์ในการก่อตั้งชุมชนร่วมกัน เดิมทีพื้นที่ส่วนนี้เป็นพื้นที่ที่รกร้าง ในช่วงทศวรรษ 2470 ได้มีชาวบ้านจากพื้นที่ต่างๆ เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อเป็นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย และพบซากฐานเจดีย์โบราณและซากสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ชาวบ้านจึงได้บูรณะองค์เจดีย์ขึ้นมาใหม่ และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านเจดีย์ ต่อมาทางจังหวัดได้มีการเกณฑ์ชาวบ้านมาขุดคลองส่งน้ำแยกจากลำน้ำปิง และมีการตั้งโรงครัวทำอาหารเลี้ยงคนงาน ห่างจากองค์เจดีย์มาทางตะวันตกประมาณ 200 เมตร เพื่อทำอาหารเลี้ยงแรงงานที่ไปขุดคลองและเป็นที่พักของเหล่าแม่ครัว นับแต่นั้นมาชาวบ้านได้เรียกชื่อบ้านเจดีย์ว่าบ้านเจดีย์แม่ครัวมาจนติดปาก ในช่วงของการบุกเบิกที่ทำกินนั้น ชาวบ้านต้องบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อเป็นพื้นที่นา โดยการใช้เครื่องมือและแรงงานคน เช่น การใช้ขวาน มีด จอบ และเสียม ลุงบุญศรีเล่าว่า เมื่อตอนยังเด็กอายุสักสิบขวบยังได้ช่วยพ่อใช้จอบขุดต่อไม้ออกจากที่นาที่ละต่อทีละต่อ ขณะที่ในที่นายังมีต้น ไม้อยู่ประปรายและมีจอมปลวกขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก การปรับที่นาให้ราบเรียบเสมอกันเพิ่งเกิดขึ้นมาไม่กี่สิบปีที่ผ่านมาเอง ด้วยการไ้รดแทรกเตอร์ขนาดใหญ่ แม้ว่าในช่วงนั้นจะมีการสร้างระบบเหมืองฝายเพื่อทำนาแล้ว แต่การผลิตของชาวบ้านก็ยังเน้นเป็นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นสำคัญ

การสร้างบ้านกลางพัฒนาให้กลายเป็นชุมชนเกษตรกรรมสมัยใหม่ ก่อรูปตัวขึ้นในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐได้ขยายอำนาจอย่างกว้างขวางทั้งในเขตเมืองและลงสู่ระดับล่างในชนบท (สรสวดี อ่องสกุล, 2553) รัฐบาลคณะราษฎรมีแนวคิดพัฒนาการเกษตรของประเทศให้เจริญก้าวหน้า ด้วยการจัดตั้งสถานศึกษาด้านการเกษตรสมัยใหม่แห่งแรกใน

ภาคเหนือคือโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมแม่โจ้ ในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2477 (ต่อมาพัฒนาเป็นสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ ในปี 2518 และเป็นมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ในปัจจุบัน) โดยส่งพระช่วงเกษตรศิลปาการเป็นอาจารย์ใหญ่ ทำการบุกเบิกงานด้านเกษตรกรรม บนพื้นที่ป่าดง แห้งแล้งห่างไกลเมือง ในสมัยนั้นมีทางรถยนต์จากตัวเมืองเชียงใหม่มาถึงตัวอำเภอสันทรายเท่านั้น ต่อจากนั้นการเดินทางต้องใช้เกวียนหรือม้า งานทดลองของอันดับแรกของการเกษตรสมัยใหม่คือการทดลองปลูกยาสูบพันธุ์ต่างประเทศ เนื่องจากต้องการผลิตยาสูบทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศ ต่อมาได้ทำโรงบ่มยาสูบ และทำการทดลองปลูกถั่วเหลือง มันฝรั่ง และพืชผักต่างประเทศ (สร้อยศรี อ่องสกุล, 2553 : 563)

ในยุคแรกของการก่อตั้งสถาบันแห่งนี้ นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาแล้วจะได้รับการจัดสรรที่ดินจากสหกรณ์นิคมสันทรายรายละเอียด 30 ไร่ เรียกเกษตรกรกลุ่มนี้ว่า “สหกรณ์เกษตรศิลป์” นอกจากได้รับที่ดินแล้ว เกษตรกรกลุ่มยังได้รับเงินกู้พิเศษเพื่อใช้ในการบุกเบิกที่ดินด้วย (รัตนพร เสรษฐกุล, 2546) สถาบันการศึกษาแห่งนี้มีบทบาทเป็นอย่างมากในการสร้างความรู้ทางวิชาการ ด้านเกษตรแบบสมัยใหม่ และสร้างเกษตรกรสมัยใหม่ที่มีความรู้แบบวิชาการในการจัดการดิน น้ำ การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการเกษตร และเครื่องจักรกลทางการเกษตรต่างๆ ขณะที่พื้นที่ชุมชนแม่แฝกใหม่ รวมถึงชุมชนอื่นๆ ในเขตอำเภอสันทราย ที่อยู่ใกล้สถาบันการศึกษาแห่งนี้ก็ได้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมสมัยใหม่ที่มีการนำความรู้ต่างๆ มาประยุกต์ใช้กับการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้าอย่างเป็นระบบ

นอกจากการส่งเสริมการสร้างความรู้ด้านเกษตรสมัยใหม่แล้ว รัฐในสมัยนั้นยังมีนโยบายในการจัดหาที่ดินทำกินและแหล่งน้ำให้ชาวบ้านได้ทำการเพาะปลูก มีการสร้างระบบชลประทานส่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกถือเป็นโครงการชลประทานของรัฐแห่งแรกในภาคเหนือ คือโครงการชลประทานหลวงแม่แฝก หรือ โครงการฝายสินธุปริชาตน้ำในลำน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ ก่อสร้างเสร็จและสามารถส่งน้ำได้ในปี 2479 (สร้อยศรี อ่องสกุล, 2553: 563) ในการก่อสร้างโครงการชลประทานดังกล่าว รัฐได้เกณฑ์ชาวบ้านไปช่วยกันขุดคลองส่งน้ำใหญ่จากฝายน้ำล้นในเขตอำเภอแม่แตงผ่านตำบลแม่แฝกเข้าไปในที่ดอนที่เป็นป่าแพะ ในด้านตะวันออกของตำบลแม่แฝก ป่าไผ่ หนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดพื้นที่เกษตรกรรมด้านฝรั่ง ตะวันออกของแม่น้ำปิงกว่า 70,000 ไร่ หลังขุดคลองเสร็จก็มีชาวบ้านจากที่ต่างๆ เข้ามาจับจองพื้นที่เพิ่มมากขึ้น จนเกิดปัญหาทะเลาะวิวาทแย่งชิงที่ดินทำกิน (วิราชินี คำชมพู, 2542) ก่อปรกับในปี 2480 รัฐได้จัดสรรพื้นที่ 8,127 ไร่ ให้สหกรณ์นิคมสันทราย ในอำเภอสันทราย เป็นผู้ดูแลและจัดสรรที่ดินเหล่านี้ให้กับชาวบ้านที่ไร้ที่ดิน สหกรณ์นิคมจึงทำการเปิดรับสมาชิกและจัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านครอบครัวละ 10-15 ไร่ และทำการจัดสรรที่ดินเพื่อการเพาะปลูกให้กับชาวบ้านไร้ที่ดินที่เป็นสมาชิกนิคม (รัตนพร เสรษฐกุล, 2546) เมื่อมีที่ดินและน้ำเพียงพอสำหรับการเพาะปลูก

ชาวบ้านกลางพัฒนาสามารถทำนาได้ถึงปีละสองครั้ง มีการปรับวิธีการผลิตข้าวมุ่งสู่การค้ามากขึ้น แต่ก็ยังปลูกข้าวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ทั้งยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจต่างๆ หลังทำนาปี หนึ่งนั้นพืชที่ชาวบ้านนิยมปลูกหลังนาคือ ยาสูบพันธุ์พื้นบ้าน หอม กระเทียม ถั่วเหลือง และพืชผักต่างๆ ขายให้พ่อค้าคนกลาง และขายสู่ตลาดในเมืองเชียงใหม่

สำหรับการค้าขายข้าวในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลมีนโยบายชาตินิยม ดำเนินการแทรกแซงเศรษฐกิจ เพื่อการต่อต้านคนจีน ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลต่อการค้าขายข้าวของ ประเทศในช่วงก่อนหน้านั้น รัฐบาลพยายามผูกขาดการส่งออกข้าว มีการเก็บภาษีการส่งออกข้าวใน รูปแบบต่างๆ แต่กลับเป็นการส่งเสริมให้พ่อค้าจีนคุมตลาดข้าวมากขึ้น เพราะพ่อค้าจีนคุมโรงสีข้าว และมีผลประโยชน์ร่วมกับทหารนักการเมืองที่มีอำนาจ ในกรณีเชียงใหม่ พ่อค้าชาวจีนได้อพยพเข้ามาเพื่อค้าขายหลังการก่อสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เชียงใหม่เสร็จในปี พ.ศ.2464 พ่อค้าเหล่านี้ สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจได้จากการผูกขาดเก็บภาษี และกลายเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการดึงชาวนาเข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยมโลก ในช่วงนั้นพ่อค้าจีนควบคุมตลาดและสินเชื่อ จึงทำให้สามารถใช้กลไกดังกล่าวผูกมัดชาวนาให้ขายผลผลิตของตนในรูปแบบที่เรียกว่า “การขายเขียว” วิธีการเช่นนี้ทำให้พ่อค้าสามารถคุมปริมาณผลผลิตที่ต้องการซื้อได้ ในขณะที่ชาวนาต้องขายข้าวใน ราคาต่ำกว่าตลาด เพราะต้องการเงินสดไปใช้เพื่อเสียภาษีและการซื้อสินค้าบริโภค (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2527: 101-103)

อย่างไรก็ดี การปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวเป็นอันมากในภาคเหนือ นอกจากข้าว แล้วก็คือ ยาสูบ ความต้องการใบยาสูบเพื่อผลิตบุหรี่ในประเทศ ส่งผลให้การปลูกยาสูบขยายตัว เพิ่มขึ้น รัฐได้ก่อตั้งสถานีทดลองพันธุ์พืชแห่งแรกในภาคเหนือขึ้นที่บ้านแม่ใจ อำเภอสันทราย ในปี 2476 มีการทดลองปลูกยาสูบพันธุ์ต่างประเทศ ก่อนส่งเสริมให้กับประชาชน การขยายตัวของการ ปลูกยาสูบเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง รัฐเพิ่มภาษีการนำเข้ายาสูบจากต่างประเทศในปี 2477 จากหาบละ 29.66 บาท เป็นหาบละ 74.92 บาท ทำให้บริษัทยาสูบต่างประเทศที่ลงทุนผลิตบุหรี่ในประเทศไทย เปลี่ยนการนำเข้ายาสูบมาเป็นการซื้อจากชาวบ้าน ด้วยการสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกยาสูบพันธุ์ เวอร์จิเนีย นอกจากบริษัทต่างชาติแล้วก็มีคนไทยลงทุนทำโรงบ่มยาสูบในภาคเหนือมากขึ้น โดยการ สนับสนุนของรัฐ

ตั้งแต่ปี 2495 เป็นต้นมา มีการตั้งบริษัทส่งเสริมใบยาสูบไทยในภาคเหนือเพื่อผูกขาด การรับซื้อใบยาสูบเกินโควตาแทนโรงงานยาสูบ และเป็นผู้ส่งออกใบยาสูบแต่เพียงผู้เดียว โดย บริษัทได้รับการค้ำประกันจากธนาคารมณฑล สถาบันการเงินในเครือคณะราษฎร กลุ่มผู้ค้ายาสูบ รายใหญ่คือบริษัทเทพวงศ์ อันเป็นกลุ่มของตระกูลวงศ์วรรณ นักการเมืองจังหวัดแพร่ ที่มีธุรกิจ หลายอย่างทั้งใน เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปางและแพร่ นอกจากนี้กลุ่มนี้ยัง ได้ร่วมทุนกับ บริษัท Transcontinental Leaf Tobacco ของเยอรมันในการค้ายาสูบด้วย ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

มีโรงบ่มยาสูบในเขตเชียงใหม่ไม่น้อยกว่า 195 โรง ทำให้มีการขยายการปลูกยาสูบในเชียงใหม่หลายอำเภอ ได้แก่ สันทราย สันกำแพง สารภี จอมทอง หางดง เชียงดาว และพร้าว เป็นต้น การปลูกยาสูบที่เกิดขึ้นเป็นการปลูกแบบพันธสัญญา โดยนายทุนโรงบ่มจะส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยาสูบส่งขายให้โรงบ่มตามโควตาที่กำหนดไว้ นายทุนจะเป็นผู้ให้ปัจจัยการผลิตแก่ชาวบ้าน คือ พันธุ์ยาสูบ ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงแก่ชาวบ้านก่อน เมื่อได้ผลผลิตแล้วขายให้โรงบ่ม นายทุนก็จะหักค่าปัจจัยการผลิตจากค่ายาสูบที่ชาวบ้านนำมาขาย

การปลูกยาสูบที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในภาคเหนือตอนบนเป็นไปเพื่อตอบสนองอุตสาหกรรมบุหรี่ในประเทศ โดยมีรัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดขึ้น ขณะที่บริษัทธุรกิจการเกษตรข้ามชาติก็เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการปลูกยาสูบแบบสมัยใหม่ที่ใช้พันธุ์จากต่างประเทศ ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช อย่างเข้มข้น และใช้รถไถเข้ามาช่วยในการเพาะปลูก จนผลิตของยาสูบเพิ่มมากขึ้น โดยมีนายทุนท้องถิ่นเป็นตัวเชื่อมสำคัญให้ชาวบ้านทำการปลูกยาสูบ ขณะที่ชาวบ้านมีรายได้จากปลูกยาสูบมากกว่าพืชชนิดใดที่เคยปลูกมา และเริ่มเห็นผลประโยชน์ในเชิงรายได้จากการปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น การค้ายาสูบเป็นลักษณะเกษตรพันธสัญญาแบบแรกในไทย ธุรกิจนี้สามารถสร้างความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้ประกอบการกับเกษตรกร เนื่องจากทางบริษัทผู้ค้ายาสูบจะลงทุนเรื่องกล้าพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ให้แก่เกษตรกรก่อน เมื่อได้ผลผลิตแล้วก็รับซื้อ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2546: 63-63 และ ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2535: 44)

ในกรณีของบ้านกลางพัฒนาและหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลเดียวกัน เริ่มมีการปลูกยาสูบหลังการทำนามาตั้งแต่ช่วงแรกของการตั้งชุมชน มีการปลูกยาสูบพันธุ์พื้นบ้านก่อน ต่อมาสหกรณ์นิคมสันทรายได้มาตั้งโรงบ่มยาสูบในชุมชน มีการส่งเสริมการปลูกยาสูบพันธุ์ต่างประเทศ ชาวบ้านเปลี่ยนมาปลูกยาสูบพันธุ์ใหม่ บางส่วนได้เข้าทำงานเป็นแรงงานรับจ้างในโรงบ่มยาสูบ การปลูกยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจในชุมชนยังดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงทศวรรษที่ 2520 ท่านพระครูสมุห์วิเชียรเล่าว่า “ประมาณปี 2514-2515 ปลูกกันมาก เจ้าของโรงบ่มเป็นคนจัดหาต้นกล้ายาสูบมาขายให้โรงบ่ม การปลูกยาสูบทำกันหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ปลูกยาสูบหลังจากตีข้าวหรือระหว่างตีข้าว ปลูกเดือน 3 แล้วไปเก็บในเดือน 5 และปลูกกันในเดือนธันวาคมไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ก็สามารถเก็บใบยาขายได้แล้ว”

แม้ว่าการปลูกยาสูบจะสร้างรายได้ดีในช่วงแรก แต่ชาวบ้านบางส่วนก็เริ่มประสบปัญหาด้านการผลิตและราคาจนเป็นหนี้สิน จนต้องอพยพหนีหนี้ไปอยู่ที่อื่น และที่ดินมีการเปลี่ยนมือ ดุญบุญศรีเล่าถึงประเด็นนี้ว่า “เมื่อตอนพ่อของดุญบุญศรีอพยพมาอยู่ที่บ้านกลางพัฒนายังไม่มีที่ดินทำกิน อาศัยทำงานรับจ้างในโรงบ่มยาสูบของสหกรณ์ และรับจ้างปลูกยาสูบบนที่ดินของชาวนารายหนึ่ง เมื่อชาวนารายนั้นประสบปัญหาหนี้สินจากการปลูกยาสูบ จึงอพยพย้ายครอบครัว

หนีไปอยู่เมืองฝาง ทางสหกรณ์ให้จึงให้สิทธิพ่อลุงบุญศรีมาทำกินบนที่ดินแปลงนั้น แต่ต้องทำงานชดใช้หนี้แทนชาวนารายนั้น ทำให้ครอบครัวลุงบุญศรีมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง”

หลังทศวรรษ 2520 การปลูกยาสูบมีปัญหาหลายด้านทั้งการเกิดโรคแมลงรบกวนมาก มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากทั่วภาคเหนือจนทำให้มีผลผลิตล้นตลาด และโดนกดราคาจากพ่อค้าจนทำให้เกษตรกรขาดทุนและเริ่มมองหาพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ (วิราชนี คำชมพู, 2542) ในกรณีบ้านกลางพัฒนา ลุงปิ่นพ่อของลุงบุญศรีมองเห็นปัญหาของการปลูกยาสูบก่อนชาวบ้านรายอื่นๆ และได้ทดลองนำมันฝรั่งจากอำเภอแม่แตงมาปลูกเป็นพืชทดแทนยาสูบในปี 2507 ในขณะนั้นมันฝรั่งสำหรับบริโภคสดมีราคาดีมาก ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงสงครามเวียดนาม (2500-2516) มีทหารอเมริกันมาประจำการที่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความต้องการบริโภคมันฝรั่งขึ้นในประเทศ ขณะที่ในตอนนั้นการปลูกมันฝรั่งในประเทศยังมีน้อย มันฝรั่งที่ปลูกในชุมชนช่วงแรกเป็นมันฝรั่งพันธุ์บิเนจซึ่งเหมาะสำหรับบริโภคหัวสด และเป็นที่ต้องการของทหารอเมริกา ทำให้ได้ราคาดีกว่าพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ต่อมาจึงมีชาวบ้านในชุมชนปลูกมันฝรั่งตามครอบครัวลุงบุญศรีมากขึ้น และแพร่หลายไปทั้งชุมชน อย่างไรก็ตามการปลูกมันฝรั่งมิได้กระทำได้ง่าย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านยังมีความรู้ในการปลูกมันฝรั่งจำกัด ทั้งยังมีปัญหาเรื่องโรคและศัตรูพืชรบกวนมาก ชาวบ้านบางส่วนประสบปัญหาในการปลูกมันฝรั่งจึงหันกลับไปปลูกยาสูบอีก

การทำให้มันฝรั่งกลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของเกษตรกรในอำเภอสันทรายนั้นเกิดขึ้นเพราะรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนในด้านการทดลองหาพันธุ์มันฝรั่งที่เหมาะสมมาใช้ในการเพาะปลูก หน่วยงานด้านการเกษตรของรัฐได้เริ่มทดลองนำพันธุ์มันฝรั่งจากต่างประเทศเข้ามาปลูกในประเทศไทยราวปี 2498 โดยได้นำมันฝรั่งพันธุ์บิเนจจากประเทศเนเธอร์แลนด์มาทดลองปลูกในพื้นที่ราบอำเภอสันทราย (วรลักษณ์ วงศ์วิวัฒน์, 2550: 6) ต่อมาในปี 2509-2513 กองคั่นควัวและทดลอง กรมกสิกรรม (กรมวิชาการเกษตร ปัจจุบัน) ได้นำมันฝรั่งหลายพันธุ์จากประเทศเนเธอร์แลนด์มาทดลองปลูกในสถานีทดลองพืชสวนฝาง สถานีทดลองพืชไร่แม่ใจ สันทราย และพบว่ามันฝรั่งพันธุ์สปุนดำให้ผลผลิตดีที่สุด รัฐจึงได้ส่งนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งสปุนดำมาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกแทนพันธุ์บิเนจ และเป็นที่นิยมของเกษตรกรมาจนถึงปัจจุบัน (ศูนย์วิจัยสินค้าเกษตรกรรมที่ 4, 2528: 6-7) การปลูกมันฝรั่งในประเทศไทยต้องมีการนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งจากต่างประเทศ ส่วนใหญ่นำเข้าจากประเทศเนเธอร์แลนด์ (พงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์, 2526)

การพัฒนาการปลูกมันฝรั่งของชาวบ้านเกิดขึ้นในช่วงใกล้เคียงกับการที่รัฐเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 และ 2 เป็นช่วงที่รัฐใช้วาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไปสู่ความทันสมัย นโยบายด้านการพัฒนาการเกษตรของรัฐได้เน้นไปที่การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกไปยังตลาดโลกเป็นสำคัญ แต่การปลูกมันฝรั่งของเกษตรกรในแถบสันทรายเน้นการผลิตเพื่อตอบสนองตลาดในประเทศเป็นหลัก โดยเฉพาะในช่วงสงครามเวียดนามที่

สหรัฐอเมริกาได้มาตั้งฐานทัพในประเทศไทย ทำให้การปลูกมันฝรั่งสร้างรายได้แก่เกษตรกรดีพอสมควร และเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่มาทดแทนยาสูบซึ่งหมดความสำคัญลงเรื่อยๆ มันฝรั่งเป็นพืชเศรษฐกิจในช่วงฤดูหนาวหลังการทำนา ช่วยเพิ่มความหลากหลายทางการผลิตในชนบทภาคเหนือ จากเดิมมีเพียงข้าว ยาสูบ ถั่วเหลือง หอมและกระเทียม ซึ่งมักจะมีปัญหาาราคาไม่แน่นอน เมื่อชาวบ้านปลูกมันฝรั่งได้ผลผลิตดีและขยายเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น หน่วยงานรัฐในพื้นที่ เช่น สถานีวิจัยพืชสวนและพืชไร่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ได้เข้ามาสนับสนุนด้านการวิจัยและพัฒนาความรู้ด้านการเพาะปลูกและการหาพันธุ์ที่เหมาะสมมาส่งเสริมให้เกษตรกร

ในช่วงปี พ.ศ. 2520-30 รัฐมีนโยบายการส่งเสริมปลูกมันฝรั่งในภาคเหนือ บริเวณอำเภอแม่แตง และฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีโครงการปลูกพืชทดแทนและการตลาดที่สูงไทย/สหประชาชาติ ได้เข้าไปส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งแก่ชาวไทยภูเขาในบางพื้นที่ มันฝรั่งสามารถสร้างรายได้แก่ชาวเขาเป็นอย่างมาก การปลูกมันฝรั่งบนพื้นที่สูงสามารถปลูกมันฝรั่งนอกฤดู (ในช่วงฤดูฝน) ได้ด้วย พื้นที่ปลูกในโครงการได้แก่ บ้านบวกจั่น ต.โป่งแยง อ.แม่วิม บ้านหลวง อ.ฝาง จังหวัดเชียงใหม่ (พงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์, 2526) ขณะที่การส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งเพื่อทดแทนฝิ่นบนพื้นที่สูงของรัฐดำเนินไป ก็เกิดการขยายตัวของการผลิตมันฝรั่งในเขตพื้นที่ราบของจังหวัดเชียงใหม่ ในหลายอำเภอ โดยเฉพาะในเขตอำเภอสันทราย แม่แตง และฝาง ขณะที่การนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งสามารถดำเนินการได้อย่างเสรี ทำให้มีการนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เพื่อมาให้เกษตรกรปลูก จนในปี 2523 ได้เกิดปัญหาผลผลิตมันฝรั่งล้นตลาด ราคาตกต่ำ เกษตรกรประสบภาวะขาดทุนเป็นจำนวนมากและได้รวมตัวกันเรียกร้องให้รัฐเข้ามาช่วยเหลือ กระทรวงพาณิชย์จึงได้ประกาศเรื่องกำหนดการจัดระเบียบการนำสินค้าเข้ามาในราชอาณาจักร ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 7 พ.ศ. 2524 ให้มีการควบคุมการนำเข้ามันฝรั่ง โดยอนุญาตให้นำเข้าเฉพาะมันฝรั่งที่ใช้ทำพันธุ์เท่านั้นและกำหนดให้องค์การคลังสินค้า (อ.ค.ส.) เป็นผู้นำเข้าเพียงรายเดียว

มันฝรั่งจึงกลายเป็นพืชควบคุมตามกฎหมาย การนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งจากต่างประเทศต้องขออนุญาตจากทางราชการ และทางราชการโดยองค์การคลังสินค้าจะเป็นผู้นำเข้าตามจำนวนที่ได้รับโควตา การจำกัดการนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งส่งผลให้หัวพันธุ์มันฝรั่งมีจำกัดและมีราคาสูง ขณะที่ความต้องการหัวพันธุ์สำหรับปลูกก็มีสูง ทำให้เกิดปัญหาแย่งโควตาหัวพันธุ์มันฝรั่งอย่างรุนแรง ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่จึงได้เข้ามาแก้ปัญหาโดยการให้ขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งในจังหวัดเชียงใหม่ ในพื้นที่ 4 อำเภอ และจัดตั้งองค์กรกลางขึ้นมาเป็นศูนย์กลางบริหารงาน ต่อมาปี 2529 เกษตรกรได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งเชียงใหม่มีสมาชิกประมาณ 60 คน และมีตัวแทนจากเกษตรกรทุกอำเภอเข้าร่วมเป็นกรรมการ ภายใต้การดูแลของสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ การตั้งกลุ่มครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การขอสิทธิในการจัดสรรโควตาหัวพันธุ์มันฝรั่ง (ขอสิทธิในการส่งหัวพันธุ์มันฝรั่งจากต่างประเทศเข้ามาเพาะปลูก)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อติดขัดในด้านกฎหมาย รัฐอนุญาตให้เฉพาะองค์กรที่มีกฎหมายรับรองเท่านั้น (นิติบุคคล) จึงจะขอโควตานำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งได้ จึงทำให้ อ.ค.ส. ไม่สามารถจัดสรรโควตาหัวพันธุ์มันฝรั่งให้กลุ่มเกษตรกรได้ ต่อมาทางกลุ่มได้มีการระดมสมาชิกเพิ่มเป็น 328 คนและขอจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งเชียงใหม่จำกัดในปี 2530 สหกรณ์จะทำหน้าที่ในการจัดหาหัวพันธุ์มันฝรั่ง และปัจจัยการผลิตอื่นๆ เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช น้ำมันเชื้อเพลิง เพื่อขายแก่สมาชิก ที่ผ่านมานำเข้าพันธุ์มันฝรั่งทุกประเภทดำเนินการบริหารโควตาการนำเข้าโดยองค์การคลังสินค้า มีการตรวจสอบและออกหนังสือรับรองหัวพันธุ์เพื่อทำพันธุ์ โดยกระทรวงพาณิชย์และกรมวิชาการเกษตรจะทำการตรวจโรคและศัตรูพืช ในปี 2541 การนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งสำหรับบริโภคจะบริหารโดยสหกรณ์ ซึ่งจะเป็นผู้ดำเนินการสั่งซื้อพันธุ์มันฝรั่งจากต่างประเทศเพื่อนำมาจำหน่ายแก่สมาชิก โดยไม่ต้องผ่านองค์การคลังสินค้า

ปัญหาการประท้วงของเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งและการขยายพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้รัฐพยายามเข้ามาดูแลการปลูกมันฝรั่งให้เป็นระบบ ด้วยการสำรวจข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับการผลิตและการตลาดมันฝรั่ง โดยหน่วยงานด้านสถิติการเกษตรของรัฐ ได้แก่ ศูนย์สถิติการเกษตร (2528) และศูนย์วิจัยสินค้าเกษตรกรรมที่ 4 (2528) ได้ทำการสำรวจการปลูกมันฝรั่งอย่างจริงจังในปี 2528 มีการเก็บข้อมูลพื้นที่การเพาะปลูก เนื้อที่เก็บเกี่ยว ผลผลิตมันฝรั่ง การใช้ปัจจัยการผลิต ฤดูกาลเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว การตลาดมันฝรั่ง และปริมาณผลผลิตที่เก็บไว้ใช้ในครัวเรือน และผลผลิตที่เก็บไว้ทำพันธุ์ เพื่อนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรและในการกำหนดนโยบายการเกษตร

ผลการศึกษาพบว่า ในการผลิตปี 2527/28 จังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่งมากที่สุด ส่วนใหญ่เกษตรกรจะปลูกมันฝรั่งหลังการทำนา มันฝรั่งให้ผลตอบแทนสูง เมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจอื่นๆ พันธุ์มันฝรั่งที่เกษตรกรปลูกมากคือพันธุ์สปุนด้าใช้สำหรับการบริโภค เกษตรกรปลูกมันฝรั่งมากที่สุดในเดือนธันวาคม เก็บเกี่ยวมันฝรั่งมากที่สุดในเดือนมีนาคม เกษตรกรขายผลผลิตส่วนใหญ่ในเดือนมีนาคมและเมษายน ระบบตลาดมันฝรั่งมีพ่อค้าซึ่งเป็นผู้กำหนดราคาและทำการรับซื้อเพียงไม่กี่ราย ทำให้บางปีเกิดปัญหาผลผลิตมากเกินความต้องการของตลาด ทำให้ราคาตกต่ำ ขณะที่ความต้องการมันฝรั่งในประเทศมีอย่างจำกัด ทั้งนี้เนื่องจากการบริโภคยังไม่เป็นที่แพร่หลาย มีเฉพาะภัตตาคารและโรงแรมที่ต้องการใช้ประกอบอาหาร ขณะที่การส่งออกมีน้อย เพราะคุณภาพมันฝรั่งที่ผลิตได้ในประเทศไทยยังไม่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ นอกจากมันฝรั่งพันธุ์สปุนด้าแล้ว ยังมีการปลูกพันธุ์เคนเนเบค และรัสเซลเบอร์แบงค์ ที่บริษัทต่างๆ และโครงการหลวงได้สั่งพันธุ์ดังกล่าวเข้ามาทำการปลูกเพื่อนำไปแปรรูป แต่ยังมีการปลูกน้อย

สำหรับมันฝรั่งพันธุ์โรงงาน ที่เริ่มปลูกเป็นพันธุ์แรกๆ คือ พันธุ์เคนเนเบค (Kennebec) เป็นพันธุ์จากสหรัฐอเมริกา เป็นพันธุ์ที่บริษัทอุตสาหกรรมแปรรูปมันฝรั่งสั่งเข้ามาให้เกษตรกรใน

เขตอำเภอฝางปลูกเพื่อส่งให้โรงงาน ในช่วงปี 2520 มันฝรั่งพันธุ์นี้เป็นพันธุ์ลูกผสมที่ใช้ทำมันฝรั่งทอดกรอบแบบ Potato Chips ในสหรัฐอเมริกา ในปี 2521 กองพืชสวน กรมวิชาการเกษตรได้รับพันธุ์จากกระทรวงเกษตร สหรัฐอเมริกา มาทดลองปลูก ผลปรากฏว่า ให้ผลผลิตในระดับปานกลาง ประมาณ 3.7 ตันต่อไร่ในแปลงทดลอง ซึ่งต่ำกว่าพันธุ์ของเนเธอร์แลนด์หลายพันธุ์ (ศูนย์วิจัยสินค้าเกษตรกรรมที่ 4, 2528: 7-8) สำหรับมันฝรั่งพันธุ์เคนนีเบคมิบริษัทฟู้ดโพเรสซึ่งจำกัด เพียงบริษัทเดียวที่ทำการสั่งซื้อจากเกษตรกร โดยมีจุดรับซื้อและสถานที่เก็บมันฝรั่งอยู่ที่ตำบลปงคำ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ แล้วส่งไปโรงงานแปรรูปที่อำเภออ้อมน้อย จังหวัดนครปฐม บริษัทนี้ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2522 โดยบริษัทเป็นผู้ได้รับอนุญาตในการนำพันธุ์มันฝรั่งเข้าโดยผ่านองค์การคลังสินค้า ส่วนหนึ่งจะส่งเสริมให้เกษตรกรในท้องที่อำเภอฝาง เชียงใหม่ปลูกในระบบประกันราคา (ศูนย์วิจัยสินค้าเกษตรกรรมที่ 4, 2528: 14 และ 22-23)

ความพยายามในการส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานยังได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากบริษัทธุรกิจการเกษตร กล่าวคือ บริษัทพาราวิเนอร์แห่งประเทศไทย ได้ประสานงานและชักชวนให้บริษัทซิมพลอตซึ่งเป็นบริษัทผลิตเฟรนช์ฟรายแช่แข็งระดับโลก จากสหรัฐอเมริกา มาร่วมทำการศึกษาขั้นตอนและความเป็นไปได้ของการปลูกมันฝรั่งรัฐสเปทเบอร์แบงค์ในประเทศไทยโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และภาคเหนือตอนบน ในการวางแผนที่จะผลิตมันฝรั่งให้เพียงพอับความต้องการของโรงงานผลิต Frozen French Fried นั้น บริษัทสนใจจะส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งแก่ชาวเขาบนพื้นที่สูงตามคอยต่างๆ เนื่องจากเห็นว่าการปลูกมันฝรั่งมานานแล้ว จึงได้ขอความร่วมมือจากโครงการหลวง ปี 2526 บริษัทพาราวิเนอร์และบริษัทซิมพลอตได้ประสานงานกับกรมวิชาการเกษตรและสำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ และโครงการหลวง ขอดำเนินโครงการวิจัยการปลูกมันฝรั่งในประเทศไทย โดยเรียกโครงการว่า “โครงการมันฝรั่งหลวง” โดยมีตัวแทนของหน่วยงานราชการ 4 แห่ง คือ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และกรมวิชาการเกษตร คณะทำงานชุดนี้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2526 (บุญธรรม บุญเลา, 2547: 1-4)

ปี 2528 โครงการหลวงมันฝรั่ง ทำการทดลองนำพันธุ์มันฝรั่งสำหรับทำเฟรนช์ฟรายจากอเมริกาไปปลูกที่บ้านกลางพัฒนา ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่เพื่อคัดเลือกสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับประเทศไทย โดยมีเกษตรกรคือลุงบุญศรีได้สละที่นาให้ทำการทดลองในช่วงนั้น ขณะที่บริษัทได้ส่งผู้เชี่ยวชาญในการปลูกมันฝรั่งจากอเมริกามาทำการวิจัยและถ่ายทอดความรู้แก่เจ้าหน้าที่ของโครงการหลวง และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ในปีนั้นเองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณ์ฯ ทรงเสด็จตรวจโครงการทดลองปลูกมันฝรั่ง ณ ชุมชนแม่แฝกใหม่ด้วยพระองค์เอง โครงการหลวงมันฝรั่งดำเนินการได้ประมาณ 3 ปี

ก็ยกเลิกโครงการไป ทั้งนี้เพราะพบว่าผลผลิตมันฝรั่งที่ได้ต่ำกว่าจุดคุ้มทุน ขณะที่บริษัทซิมพลอตได้ยกเลิกโครงการที่จะมาตั้งโรงงานในประเทศไทย (ธงไชย ทองอุทัยศรี, 2547: 20-21)

แม้ว่าโครงการหลวงมันฝรั่งจะยกเลิกไปในที่สุด แต่ประสบการณ์ในการเรียนรู้และทำงานร่วมกับนักวิจัยทั้งไทยและต่างชาติครั้งนั้น ก็ทำให้ลุงบุญศรีได้เข้าใจถึงแนวทางในการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการปลูกมันฝรั่งอย่างถ่องแท้ และการได้เข้าเฝ้าในหลวงขณะเสด็จมาเยี่ยมแปลงทดลองอย่างใกล้ชิด ทำให้ลุงบุญศรีเกิดแรงบันดาลใจว่า การปลูกมันฝรั่งทำให้ตนเองที่เป็นเพียงชาวนาค้าค้อยได้มีโอกาสเข้าเฝ้าใกล้ชิดกับเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน และในหลวงยังทรงรับสั่งให้ลุงบุญศรีพยายามพัฒนาการปลูกมันฝรั่งต่อไป เพราะเป็นพืชที่มีอนาคตไกล ลุงบุญศรีในขณะนั้นจึงข้อสรุปกับตนเองว่าจะทำการพัฒนาการปลูกมันฝรั่งต่อไป เพราะเป็นพืชที่ยังปลูกในวงจำกัด ขณะที่แนวโน้มตลาดในอนาคตนั้นก็น่าจะเป็นไปได้ดี หลังจากนั้นลุงบุญศรีได้ทำการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยเพื่อสร้างความรู้และเทคโนโลยีเกี่ยวกับการปลูกมันฝรั่งทั้งด้วยตนเองและร่วมกับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ และสถาบันวิจัยด้านการเกษตรของรัฐอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการปลูกมันฝรั่งในประเทศไทยเลยทีเดียว

การปรับเปลี่ยนชาวนาเข้าสู่การเกษตรสมัยใหม่ในช่วงนี้ เกิดขึ้นจากรัฐที่พยายามการจัดระเบียบพื้นที่ใหม่ ให้มีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตรสมัยใหม่เพื่อการค้า มีการปฏิรูปที่ดินและจัดสรรให้ชาวนา การสร้างโครงการชลประทานและสร้างโครงข่ายถนนเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับตลาด การจัดการให้ชาวนาปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดต่างๆ ตามที่ตลาดต้องการ โดยการสร้างสถานีวิจัยและสถาบันวิชาการขึ้นมาในท้องถิ่น เพื่อทำหน้าที่ทดลองปลูกพืชพันธุ์ใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับตลาด อย่างเช่นกรณียาสูบและมันฝรั่ง และขยายความรู้ด้านการเกษตรสมัยใหม่สู่ชาวนา ขณะเดียวกันรัฐได้สนับสนุนให้บริษัทธุรกิจเกษตรได้ประโยชน์จากการค้าพืชเศรษฐกิจที่รัฐให้การสนับสนุน ขณะที่ชาวนาก็กระตือรือร้นที่จะทำการเกษตรเพื่อขาย เมื่อมีความพร้อมด้านที่ดินและแหล่งน้ำ เมื่อมีพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้เกิดขึ้น ชาวนาก็พร้อมที่จะทดลองและเรียนรู้ที่จะทำการผลิตพืชพันธุ์ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เมื่อพิจารณาการผลิตของชาวนาในตอนนี้จึงมิใช่เพียงผู้ปลูกข้าวเพื่อยังชีพเท่านั้น แต่ชาวนาได้ก้าวไปสู่การเป็นเกษตรกรสมัยใหม่ ผู้ปลูกข้าวและพืชอื่นๆ ในฐานะพืชเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้และสนองนโยบายการพัฒนาของประเทศ

การจัดระเบียบพื้นที่ทางการเกษตรที่เกิดขึ้นนี้เป็นไปในแนวทางเดียวกับการจัดระเบียบพื้นที่ป่าของประเทศ ซึ่งรัฐได้สร้างการจัดระเบียบและการควบคุมอำนาจเหนือพื้นที่ป่าโดยการนิยามความหมายเหนือพื้นที่ป่าในหลายรูปแบบ เช่น การนิยามและจัดแบ่งพื้นที่ป่าเป็นป่าสงวน พื้นที่เหมืองแร่ พื้นที่ท่องเที่ยว เป็นต้น มีการแบ่งโซนและกำหนดพื้นที่หวงห้ามและพื้นที่อนุรักษ์ โดยใช้มาตรการทางกฎหมายและเทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การใช้ภาพถ่ายทางอากาศ การทำแผนที่ การใช้ระบบข้อมูลทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น (Vandergeest and Peluso, 1995: 385-426)

2.2 การเข้ามาของระบบเกษตรพันธสัญญากับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตทางการเกษตร

สำหรับการปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานเพื่อส่งให้อุตสาหกรรมมันฝรั่งแปรรูป เกิดขึ้นประมาณปี 2524-2525 ทั้งนี้เนื่องจากในราวทศวรรษ 2520 รัฐได้มีนโยบายส่งเสริมธุรกิจการเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร จนทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมเกษตรขึ้นทั้งในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล และกระจายตัวไปตามต่างจังหวัด (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, 2542) บริษัทอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารของไทยได้เริ่มดำเนินการในธุรกิจแปรรูปมันฝรั่งเป็นขนมขบเคี้ยวและมันฝรั่งทอดกรอบ และได้แสวงหาแหล่งวัตถุดิบภายในประเทศ ชุมชนบ้านกลางพัฒนาจึงถูกดึงเข้าสู่กระบวนการผลิตมันฝรั่งเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม โดยบริษัทอุตสาหกรรมเกษตรได้ร่วมมือกับหน่วยงานด้านการเกษตรของรัฐเข้ามาส่งเสริมการเกษตรแบบพันธสัญญาให้ชาวบ้านปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานส่งให้โรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปมันฝรั่ง

บริษัทอุตสาหกรรมมันฝรั่งแปรรูปกลุ่มแรกที่เข้ามาสนับสนุนให้เกษตรกรบ้านกลางพัฒนาปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานในระบบเกษตรพันธสัญญาคือบริษัทเอ็นเอสฟาร์มจำกัดและบริษัทฟู้ดโพรเซสซึ่งจำกัด ที่มีโรงงานผลิตมันฝรั่งแปรรูปอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำพูน โดยเจ้าหน้าที่ของบริษัทได้เข้ามาติดต่อหัวหน้าเกษตรกรต่างๆ ในชุมชน คือ กลุ่มเกษตรกรทำสวนและกลุ่มเกษตรกรทำนาตำบลแม่แฝกใหม่ และกลุ่มเกษตรกรสหกรณ์นิคมสันทรายให้ทำหน้าที่เป็นนายหน้าหรือโบรกเกอร์ในการประสานผลประโยชน์ทางธุรกิจระหว่างเกษตรกรกับบริษัท โดยมีการให้ค่าตอบแทนแก่กลุ่มในราคา 0.10 บาท ต่อผลผลิตมันฝรั่งหนึ่งกิโลกรัมที่สมาชิกกลุ่มผลิตได้ และค่าตอบแทนในการขนส่งมันฝรั่งไปยังโรงงานของบริษัทที่จังหวัดลำพูน ในราคา กิโลกรัมละ 0.10 บาท (วิราชนี คำชมพู, 2542)

ในช่วงนี้ ตลาดมันฝรั่งแปรรูปมีการขยายตัวสูง ทำให้เกิดการแข่งขันระหว่างบริษัทต่างๆ ในการสร้างเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งเพื่อส่งโรงงานอุตสาหกรรม ส่งผลให้มีการแข่งขันกันให้ข้อเสนอเชิงผลประโยชน์แก่เกษตรกรและโบรกเกอร์มากขึ้น เช่น การให้ข้อเสนอแก่เกษตรกรเกี่ยวกับการให้ผลตอบแทนแก่กลุ่มในด้านต่างๆ ทั้งในด้านการเงิน การเสนอราคาประกันที่น่าสนใจ และสินเชื่อบังคับจ่ายการผลิตที่กลุ่มเกษตรกรต้องการ ขณะที่โบรกเกอร์จะได้รับผลตอบแทนจากบริษัทในรูปของตัวเงินในอัตราผลผลิตมันฝรั่งกิโลกรัมละ 0.20-0.30 บาท แล้วแต่เงื่อนไขของแต่ละบริษัท หากโบรกเกอร์คนใดมีสมาชิกในกลุ่มสูงก็จะได้ค่าตอบแทนสูง ส่งผลให้มีเกษตรกรหลายรายผันตัวเองไปเป็นโบรกเกอร์ และเกิดการกระจายเครือข่ายของจำนวนเกษตรกรแบบพันธสัญญาเพิ่มมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกษตรกรในชุมชนหันมาปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานแบบพันธสัญญาเพิ่มมากขึ้น แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ก็ยังคงแบ่งที่ดินบางส่วนสำหรับการปลูกมันฝรั่งบริโภคไว้ด้วย เพื่อหวังโอกาสทางการตลาดและลดความเสี่ยงในการพึ่งมันฝรั่งพันธุ์โรงงานเพียงอย่างเดียว

ความพยายามในการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานของภาครัฐและบริษัทธุรกิจการเกษตรยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานที่มีความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนอย่างเป็นทางการครั้งแรกคือ โครงการส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งเพื่อการแปรรูปอำเภอสนทราย ที่ดำเนินการตั้งแต่ปีการผลิต 2530/31 เป็นการส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งเพื่อการแปรรูปของสำนักงานเกษตรอำเภอสนทรายร่วมกับบริษัทเอ็นเอสฟาร์มจำกัด โดยมีวัตถุประสงค์สร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพแก่เกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งและพัฒนาการผลิตมันฝรั่งทั้งด้านปริมาณและคุณภาพผลผลิตตามความต้องการของอุตสาหกรรมในประเทศ สำหรับปีการผลิต 2533/34 มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการจำนวน 751 คน ผ่านการเข้าร่วมโครงการในนามกลุ่มเกษตรกร 8 กลุ่ม การดำเนินการของโครงการนี้มีการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้เป็นเงื่อนไขในการสร้างความร่วมมือระหว่างเกษตรกรกับบริษัท ด้วยเงื่อนไขข้อสัญญาตกลงทางด้านการผลิตและการตลาด ระหว่างผู้ประกอบการสามฝ่าย คือ บริษัทธุรกิจโรงงานแปรรูปมันฝรั่ง กลุ่มเกษตรกร และเกษตรกร (ชาติ เกตุแก้ว, 2536: 38-39)

การดำเนินการโครงการดังกล่าวส่งผลให้พื้นที่ตำบลแม่แฝกและตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ปลูกมันฝรั่งรวมกันประมาณ 2,680 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 92 ของพื้นที่ปลูกมันฝรั่งในเขตอำเภอสนทราย (จันทร์จิรา สุขเกษม, 2535) ในช่วงนี้ระบบการปลูกมันฝรั่งในชุมชนมีความซับซ้อนมากขึ้นและต้องขึ้นกับการกำกับควบคุมของรัฐและบริษัท อุตสาหกรรมมันฝรั่งทอดกรอบ กล่าวคือ เกษตรกรที่ปลูกมันฝรั่งพันธุ์บริโภคนิยมต้องเป็นสมาชิกสหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งเชียงใหม่จึงจะมีสิทธิ์ได้หัวพันธุ์มันฝรั่งสำหรับนำไปเพาะปลูก ส่วนเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานจะเป็นสมาชิกของสหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งเชียงใหม่หรือไม่ก็ได้ แต่ต้องขึ้นกับระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งในตอนนั้นมี 2 ลักษณะ คือ หนึ่ง เกษตรพันธสัญญาแบบเต็มรูปแบบ เป็นการทำสัญญาระหว่างบริษัทกับเกษตรกรโดยตรง ในช่วงนี้บริษัทที่เข้ามาส่งเสริมปลูกมันฝรั่งแบบพันธสัญญาคือ บริษัทยูโนเด็คฟูดส์จำกัด ต่อมาบริษัทนี้ได้มาตั้งโรงงานที่จังหวัดลำพูนและตั้งบริษัทเอ็นเอสฟาร์มขึ้นมามีหน้าที่ดำเนินการธุรกิจมันฝรั่งแปรรูป ในแต่ละปีบริษัทจะคัดเลือกเกษตรกรเพื่อทำสัญญา บริษัทให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต ได้แก่ หัวพันธุ์มันฝรั่งพันธุ์เคนนิเบคและแอตแลติก ปุ๋ยเคมี และสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช เกษตรกรต้องขายมันฝรั่งแบบกะแฉกให้บริษัทในราคาประกันกิโลกรัมละ 5 บาท (ปี 2553/2554) และมีเจ้าหน้าที่ของบริษัทมาให้คำแนะนำในการเพาะปลูก

การทำมันฝรั่งแบบพันธสัญญาอีกแบบมีลักษณะเป็นกึ่งพันธสัญญา มีลักษณะการดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐ บริษัทและกลุ่มเกษตรกร มีการตกลงทำสัญญาระหว่างบริษัทกับกลุ่มเกษตรกร โดยมีเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอสนทราย เป็นผู้ควบคุมดูแลการดำเนินการของบริษัทและเกษตรกรให้ปฏิบัติตามสัญญา ในขณะนั้นกลุ่มเกษตรกรมี 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร

ทำสวนแม่แฝกใหม่ กลุ่มเกษตรกรทำไร่แม่แฝกใหม่ และกลุ่มเกษตรกรทำนาแม่แฝกใหม่ ในแต่
กลุ่มจะมีหัวหน้าและกรรมการกลุ่มเป็นผู้รับผิดชอบในการทำสัญญา และกำกับดูแลการผลิตของ
สมาชิก และรวบรวมผลผลิตส่งให้บริษัท บริษัทให้ค่าจ้างและค่าขนส่งกิโลกรัมละ 20 สตางค์ อีก
10 สตางค์ให้เป็นค่าเบี้ยเลี้ยงของกรรมการกลุ่ม และเป็นกองทุนในการจัดหาปุ๋ยและสารเคมีกำจัด
ศัตรูพืชให้แก่สมาชิกในรูปสินเชื่อ บริษัทจะรับซื้อมันฝรั่งแบบคัดเกรดเป็น 3 เกรด คือ เกรด A B
และ C ตามขนาดและน้ำหนักของหัวมันฝรั่ง

ชุมชนแม่แฝกใหม่กลายเป็นแหล่งปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานที่สำคัญของประเทศ และ
การปลูกมันฝรั่งในระบบเกษตรพันธสัญญาก็ได้กลายเป็นตัวอย่างความสำเร็จของการเกษตรแบบ
ครบวงจร โดยมีรัฐและทุนนิยมอุตสาหกรรมร่วมกันส่งเสริมให้เกษตรกรทำการผลิตวัตถุดิบ
ทางการเกษตรเพื่อนำไปใช้แปรรูปในโรงงานอุตสาหกรรม ตามแนวทางการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง
การผลิตในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (2530-2534) (กระทรวงเกษตรและ
สหกรณ์, 2550) เมื่อล่วงถึงปีการผลิต 2536/2537 มีการขยายตัวของบริษัทอุตสาหกรรมมันฝรั่งแปรร
รูปเพิ่มเป็น 6 บริษัท มีพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานรวมประมาณ 5,600 ไร่ โดยโรงงาน
เหล่านี้จะมีรับซื้อมันฝรั่งจากจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกมันฝรั่งที่สำคัญที่สุดของ
ประเทศ มีพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่งกว่าร้อยละ 90-95 ของพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่งของประเทศ (อารี
วิบูลย์พงศ์ และทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์, 2538: 16) ขณะที่การปลูกมันฝรั่งสำหรับบริโภคสดพันธุ์
สปุ่นดำ ภายใต้การส่งเสริมของสหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ
2,343 ไร่ (รายละเอียดดังตารางที่ 2.1)

ตารางที่ 2.1 การนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งปี 2536/2537

	บริษัทนำเข้า	พันธุ์	จำนวน(กก.)	เนื้อที่ปลูก	หมายเหตุ
	บริษัทเอ็นเอสฟาร์มจำกัด	เคนนี่เบค	250,000	2,080.30	120 กก./ไร่
	บริษัทยูนิแชนปีจำกัด	เคนนี่เบค	80,700	672.50	120 กก./ไร่
	บริษัทอุตสาหกรรมวิคเตอร์	เคนนี่เบค	25,00	208.30	120 กก./ไร่
	ยูโรเอเชียนซิคส์	ควินต้า	50,000	416.60	120 กก./ไร่
	บริษัทสยามแอสเน็คจำกัด	แอตแลนติก	72,000	600.00	120 กก./ไร่
	บริษัทฟู้ดโฟรเซสซิงจำกัด	เคนนี่เบค	242,175	2,018.00	120 กก./ไร่
	สหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่ง	สปุ่นดำ	187,500	2,343.25	80 กก./ไร่
รวม			906,675	8,345.45	

ที่มา : คัดแปลงจาก บัณฑิตูรย์ วาฤทธิ์ และนาคยา คำอำไพ (2546: 62)

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม การปลูกมันฝรั่งของเกษตรกรในช่วงนี้ ถูกริเริ่มจากความพยายามของรัฐที่เข้าไปแทรกแซงวิธีการผลิตของชาวนาในพื้นที่ราบแถวสันทราย ภายใต้วาทกรรมการปรับโครงสร้างการผลิตเพื่อแก้ปัญหาคาความยากจน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 การส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งสำหรับชาวนาในพื้นที่ราบได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดี ชาวนามีการตื่นตัวปลูกมันฝรั่งกันอย่างกว้างขวาง ทั้งยังมีการรวมกลุ่มในรูปแบบของสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้มีโอกาสเข้าถึงพันธุ์มันฝรั่งสำหรับการเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม การปลูกมันฝรั่งของประเทศไทยในช่วงนี้ มีพื้นที่เพาะปลูกไม่มากนักและจำกัดอยู่ในพื้นที่ไม่กี่อำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ ขณะที่ตลาดรับซื้อมันฝรั่งสำหรับการแปรรูปและการบริโภคสดก็มีอย่างจำกัดเช่นกัน แต่รัฐก็เริ่มเห็นทิศทางของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรในเขตพื้นที่ราบของเชียงใหม่ ที่มีระบบชลประทานสมบูรณ์ และสภาพภูมิอากาศหนาวเย็น เหมาะสำหรับการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ที่สามารถเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูปในอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร โดยมีบริษัทธุรกิจเกษตร-อาหารข้ามชาติที่เข้ามาลงทุนในประเทศไทยในระยะเวลาต่อมาเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก

2.3 กระบวนการทำให้ชาวนากลายเป็นแรงงานในสายพานการผลิตของอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร

เมื่อการบริโภคมันฝรั่งทอดกรอบ (Potato Chips) ขยายตัวไปทั่วโลกพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ ประกอบกับรัฐได้เปิดให้มีการลงทุนจากบริษัทข้ามชาติในประเทศมากขึ้น บริษัทอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารข้ามชาติ อย่างเช่น บริษัทฟรีโตเลย์ของสหรัฐอเมริกาได้มองเห็นโอกาสของตลาดในท้องถิ่นในประเทศต่างๆ และเน้นการลงทุนในด้านการแปรรูปอาหารเพื่อผลิตสินค้าป้อนเข้าสู่ตลาดในประเทศนั้นโดยตรง ด้วยการตั้งโรงงานในต่างประเทศเพื่อการผลิตขนมขบเคี้ยวและมันฝรั่งทอดกรอบ เป็นต้น (โครินนา ฮอว์คส, 2549) การเข้ามาลงทุนในประเทศไทยของบริษัทฟรีโตเลย์ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตมันฝรั่งในประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญ โดยทำให้เกิดการขยายพื้นที่การเพาะปลูกมันฝรั่งเพื่อการแปรรูปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบน เช่น เชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกษตรกรเคยปลูกมันฝรั่งพันธุ์บริโภคสดมาก่อน ขณะเดียวกันก็ทำให้ครัวเรือนของเกษตรกรจำนวนมากเข้ามาสู่การผลิตในระบบนี้ โดยบริษัทได้สร้างแรงจูงใจด้านการตลาด และการประกันราคา รับซื้อมันฝรั่งพันธุ์โรงงาน ขณะที่ราคามันฝรั่งบริโภคสดมีความไม่แน่นอนสูง ขณะเดียวกันบริษัทก็มีการขยายตลาดมันฝรั่งทอดกรอบให้เติบโตอย่างรวดเร็วด้วยการทุ่มงบประมาณโฆษณาประชาสัมพันธ์อย่างเต็มที่ ส่งผลให้บริษัทสามารถครอบครองส่วนแบ่งการตลาดมันฝรั่งทอดกรอบในประเทศได้มากที่สุด (โครินนา ฮอว์คส, 2549)

บริษัทฟรีโต-เลย์อินเตอร์เนชั่นแนล ครอบครองความเป็นผู้นำในตลาดขนมคบเคี้ยวในประเทศต่างๆ กว่า 39 ประเทศทั่วโลก ได้ขยายตลาดเข้ามาในประเทศไทย โดยเข้าเป็นสายพานการผลิตขนมคบเคี้ยวของบริษัทเป๊ปซี่-โคลา(ไทย) เทรคคิง จำกัด บริษัทได้ตั้งโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมที่จังหวัดลำพูนในปี 2538 ในช่วงแรกของการเข้ามาตั้งโรงงาน บริษัทฟรีโตเลย์ได้ซื้อกิจการของบริษัทฟูโดพรเซสซิง จำกัด และบริษัท เอ็น เอส ฟาร์ม ที่มีพื้นที่ส่งเสริมการเพาะปลูกมันฝรั่งกับเกษตรเป็นอันดับ 1 และ 2 ของประเทศ รวมทั้งซื้อกิจการบริษัทยูโรเอเซียนซีดส์จำกัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกอันดับ 5 ทำให้บริษัทฟรีโตเลย์ใช้เวลาเพียงไม่กี่ปีในการเข้ามาครอบครองโควตาการนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งและพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่งส่วนใหญ่ของประเทศ จนทำให้บริษัทขนาดเล็กที่เหลือได้เปลี่ยนไปทำกิจการด้านอื่นๆ ขณะที่บริษัทขนาดใหญ่อีกสองบริษัทยังพยายามดำเนินกิจการต่อไป ทำให้ปัจจุบันเหลือบริษัทผู้ผลิตมันฝรั่งทอดกรอบที่สำคัญ 3 ราย คือ บริษัท เป๊ปซี่-โคลา(ไทย) เทรคคิง จำกัด บริษัทยูนิแชนปี จำกัด และบริษัทเบอร์ลี่เยอร์ฟู๊ดส์จำกัด (เปลี่ยนชื่อจากบริษัทสยามสแน็ก) การซื้อกิจการบริษัทท้องถิ่น เป็นลักษณะหนึ่งของปัญหาการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในกรณีที่รัฐบาลการกำกับดูแลหรือไม่วางกฎเกณฑ์อย่างเพียงพอ ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะนำไปสู่ภาวะ “ปลาใหญ่ กินปลาเล็ก” จนกระทั่งตลาดถูกครอบงำโดยผู้เล่นน้อยราย เป็นภาวะที่ผลประโยชน์กระจุกตัวอยู่ในมือนักธุรกิจไม่กี่กลุ่ม แทนที่จะกระจายสู่มือนักธุรกิจและผู้บริโภคจำนวนมากอย่างที่จะควรจะเป็น(สฤณี อาชวานันทกุล, 2552 : 144)

เมื่อบริษัทฟรีโต-เลย์ เข้ามาทำการตลาดในประเทศไทยในปีแรก ประสบความสำเร็จเกินความคาดหมายด้วยยอดขายตัวเลขสูงถึง 380 ล้านบาท ครอบส่วนแบ่งทางการตลาดร้อยละ 8 ต่อมาสามารถเพิ่มยอดขายจาก 885 ล้านบาทในปี 2540 เมื่อถึงปี 2542 บริษัทครอบส่วนแบ่งทางการตลาดได้กว่าร้อยละ 60 หรือคิดเป็นมูลค่ากว่า 1.8 พันล้านบาท และในปี 2545 บริษัทมียอดขายกว่า 2,865 ล้านบาท ความสำเร็จในการทำการตลาดที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้บริษัทย้ายสำนักงานใหญ่จากพื้นที่เอเชียแปซิฟิกมาที่ประเทศไทยในปี 2543 การขยายตลาดมันฝรั่งทอดกรอบอย่างรวดเร็ว แนวโน้มความต้องการมันฝรั่งในประเทศไทยขยายตัวเพิ่มขึ้นมากตามการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มันฝรั่งทอดกรอบ กล่าวคือ มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานเพิ่มขึ้นจาก 32,703 ไร่ ในปี 2539/40 เป็น 50,883 ไร่ ในปี 2544/45 โดยมีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 55.6 จังหวัดที่มีการเพาะปลูกมันฝรั่งมากที่สุดคือ จังหวัดเชียงใหม่ ในปีการเพาะปลูก 2544/2545 มีพื้นที่เพาะปลูก 29,990 ไร่ ได้ผลผลิต 52,827 ตัน รองลงมาคือจังหวัดตาก มีพื้นที่เพาะปลูกมันฝรั่ง 13,539 ไร่ ได้ผลผลิต 20,130 ตัน เมื่อรวมพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตมันฝรั่งของสองจังหวัดเข้าด้วยกัน พบว่า มีพื้นที่เพาะปลูกคิดเป็นร้อยละ 85.55 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด และมีผลผลิตร้อยละ 86.78 ของผลผลิตทั้งหมด จากความต้องการมันฝรั่งเพิ่มขึ้นทำให้บริษัทฟรีโต-เลย์ พยายามหาวัตถุดิบจาก

แหล่งต่างๆ มาให้เพียงพอกับสายพานการผลิต ทั้งโดยการซื้อจากตลาดโดยตรงและการส่งเสริมให้เกษตรกรเพาะปลูกมันฝรั่งในระบบเกษตรพันธสัญญา(จุฑาธร พรสุวรรณ, 2546)

การขยายตัวของตลาดมันฝรั่งทอดกรอบในประเทศไทยยังเติบโตอย่างต่อเนื่องจนทำให้ปริมาณมันฝรั่งที่ผลิตได้ในประเทศไม่เพียงพอกับความต้องการของบริษัท จากการสำรวจของธนาคารกรุงเทพในปี 2550 พบว่าประเทศไทยเป็นตลาดของขนมขบเคี้ยวที่ทำจากมันฝรั่งที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มีมูลค่าของการบริโภคขนมขบเคี้ยวที่ทำจากมันฝรั่งเพิ่มขึ้นทุกปี โดยปี 2546 มีมูลค่าประมาณ 280 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพิ่มขึ้นเป็น 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณ 3.8 พันล้านบาท ในปี 2550 ขณะที่บริษัทอุตสาหกรรมมันฝรั่งแปรรูปได้ประมาณการว่าตลาดของมันฝรั่งแผ่นทอดกรอบ(Potato Chips) จะมีการขยายตัวในปี 2549 และ 2550 อย่างน้อยร้อยละ 10 ต่อปี (วรลักษณ์ วงศ์วิวัฒน์,2550: 54)

ตารางที่ 2.2 ปริมาณความต้องการมันฝรั่งของประเทศไทย ปี 2539-2549

หน่วย : พันตัน

พ.ศ.	ผลผลิตในประเทศ	นำเข้า	รวมปริมาณความต้องการมันฝรั่ง	ร้อยละของมันฝรั่งผลิตในประเทศ	ร้อยละของมันฝรั่งนำเข้า
2539	65.14	25.39	90.53	71.95	28.05
2540	89.55	28.45	118	75.89	24.11
2541	93.78	29.81	123.59	75.88	24.12
2542	90.38	35.40	125.78	71.86	28.14
2543	100.12	48.39	148.51	67.42	32.58
2544	90.94	43.13	134.07	67.83	32.17
2545	97.37	43.28	140.65	69.23	30.77
2546	86.73	84.77	171.50	50.57	49.43
2547	99.81	63.31	163.38	61.19	38.81
2548	113.88	69.50	183.38	62.10	37.90
2549	118.57	54.31	172.88	68.59	31.41

หมายเหตุ : ปริมาณโดยนำหน้าหน้ของมันฝรั่งสด และมันฝรั่งแปรรูปที่นำเข้าทุกประเภท

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมศุลกากร และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (อ้างใน วรลักษณ์ วงศ์วิวัฒน์, 2550: 8)

ปริมาณความต้องการมันฝรั่งของประเทศไทยมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2539-2549 โดยมีอัตราการขยายตัวร้อยละ 83 จาก 90.53 พันตัน ในปี 2539 เป็น 165.39 พันตัน ในปี 2549

อย่างไรก็ตาม ปริมาณผลผลิตมันฝรั่งที่ผลิตได้ของไทยยังไม่เพียงพอกับความต้องการใช้มันฝรั่งในประเทศ มันฝรั่งที่ผลิตในประเทศมีเพียงร้อยละ 50-70 ของความต้องการเพื่อใช้ในการผลิตมันฝรั่งแปรรูปและการบริโภคเท่านั้น เช่น ปี 2549 มีความต้องการใช้มันฝรั่งทั้งประเทศประมาณ 172.88 พันตัน แต่ปริมาณมันฝรั่งที่ผลิตได้มี 118.57 พันตัน หรือร้อยละ 62 ของปริมาณความต้องการทั้งหมดเท่านั้น แม้ว่ามันฝรั่งที่ผลิตได้ในประเทศจะมีไม่เพียงพอกับความต้องการ แต่รัฐได้ตั้งมาตรการทางภาษีสำหรับการนำเข้ามันฝรั่งไว้สูงมาก เพื่อป้องกันไม่ให้มันฝรั่งจากต่างประเทศเข้ามาแข่งขันกับมันฝรั่งที่ผลิตได้ในประเทศ และเพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง

เมื่อปริมาณมันฝรั่งที่ผลิตได้ในประเทศมีไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด ทำให้บริษัทฟรีโตเลย์พยายามเสาะหาพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มและส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกมันฝรั่งมากขึ้น สำหรับกลยุทธ์ด้านการผลิตมันฝรั่งของบริษัทฟรีโต-เลย์ นั้นได้ บริษัทเลือกประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของการผลิตและจัดจำหน่ายในภูมิภาค ทำให้เกิดการถ่ายโอนเทคโนโลยีการปลูกมันฝรั่งแบบใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้กับฟาร์มท้องถิ่น นอกจากนี้สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ประเทศไทยไม่เพียงเป็นฐานการผลิต แต่ยังกลายเป็นศูนย์กลางในการถ่ายโอนเทคโนโลยีที่นำไปยังประเทศอื่นในแถบภูมิภาคด้วย ในด้านการผลิตมันฝรั่ง บริษัทได้ริเริ่มโครงการ "ร่วมปลูกอนาคต" ซึ่งเป็นโครงการที่สนับสนุนเกษตรกรไทย ให้หันมาปลูกมันฝรั่งพันธุ์ดี ที่นำมาใช้ในการผลิตมันฝรั่งทอดกรอบ "เลย์" ซึ่งถือเป็นผลิตภัณฑ์หลักของบริษัท โดยโครงการร่วมปลูกอนาคตนี้จะเริ่ม ตั้งแต่การคัดเลือกหัวมันฝรั่ง ให้คำแนะนำและความรู้ด้านการเกษตรที่เป็นประโยชน์ และนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวให้แก่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ

นอกจากนั้น บริษัทยังรณรงค์และปลูกจิตสำนึกให้แก่เยาวชนที่เป็นลูกหลานของเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ ให้ตระหนักถึงความสำคัญของอาชีพเกษตรกรรมด้วยโครงการ "โรงเรียนเกษตรกรฟรีโต-เลย์" ณ โรงเรียนบ้านร่มเกล้า 2 อ.พบบพระ จ.ตาก โดยมีการพัฒนาพื้นที่ภายในโรงเรียนให้มีแปลงปลูกพืชเศรษฐกิจ และมีการให้ความรู้สมัยใหม่แก่นักเรียน เพื่อนำไปใช้ในวิถีประจำวัน รวมถึงถ่ายทอดไปยังผู้ประกอบการที่มีอาชีพเป็นเกษตรกรด้วย และในอนาคตยังจะมีโครงการ Potato University ซึ่งบริษัทฯ จะให้ความ สนับสนุนในแง่ของการให้ทุนและส่งเสริมเทคโนโลยีในการทำวิจัยทางด้านเกษตรกรรม (นิตยสารผู้จัดการ, 2542)

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นของบริษัทฟรีโต-เลย์ส่วนหนึ่งมาจากการใช้เทคนิคผสมผสานระหว่างความเป็นโลกาภิวัตน์และความเป็นท้องถิ่น ซึ่งเป็นเทคนิคที่ยี่ห้อสินค้าระดับโลก (global brands) เลือกใช้ในการเข้าสู่ตลาดท้องถิ่นหรือตลาดในประเทศ โดยเทคนิคที่ว่านี้ครอบคลุมในหลายประเด็นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความคิดริเริ่มการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ สำหรับฟรีโต-เลย์เองได้ใช้เทคนิคนี้ด้วยการผสมผสานประสบการณ์ของบริษัทแม่ในต่างประเทศทั้งทางด้านพนักงาน เทคโนโลยี และผลิตภัณฑ์ เข้ากับความชำนาญของไทย วัฒนธรรม ทรัพยากร และความต้องการ

ผู้บริโภคคนไทย ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เลย์ กลายเป็นขวัญใจของผู้บริโภคในประเทศเหนือคู่แข่งไทยรายอื่นๆ การเข้ามาขยายฐานการผลิตของ เป๊ปซี่โค ฟู้ด อินเตอร์เนชั่นแนล ผู้ผลิตขนมขบเคี้ยวรายใหญ่ที่สุดในโลก โดยเลือกประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของการผลิตและจัดจำหน่ายในภูมิภาคเอเชีย ก่อให้เกิดการถ่ายโอนเทคโนโลยีการปลูกมันฝรั่งแบบใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้กับระบบการเพาะปลูกของเกษตรกรในท้องถิ่น

เมื่อพิจารณาการจัดหาวัตถุดิบมันฝรั่งเพื่อนำมาป้อนสายพานการผลิตของโรงงาน บริษัทได้เน้นการสนับสนุนให้เกษตรกรมาทำการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากบริษัทมีนโยบายนำวัตถุดิบจากท้องถิ่นมาใช้ในการผลิต เพื่อให้สินค้ามีคุณภาพตามมาตรฐานของบริษัทฟรีโตเลย์ทั่วโลก บริษัทมีการคัดเลือกพันธุ์มันฝรั่งที่ดีและมีมาตรฐานเดียวกับพันธุ์ที่ใช้ในต่างประเทศ ขณะที่มันฝรั่งบางส่วนได้จากการจัดซื้อผ่านตลาดทั่วไปและจากการลงทุนเพาะปลูกเอง ในการส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญาบริษัทจะเป็นผู้จัดหาหัวพันธุ์มันฝรั่งพันธุ์แอตแลนติกให้กับเกษตรกรเพื่อเพาะปลูกในแต่ละปี สำหรับแหล่งเพาะปลูกมันฝรั่งที่สำคัญของบริษัทคือ จังหวัดในภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ ตาก และปัจจุบัน บริษัทกำลังส่งเสริมให้มีการขยายการเพาะปลูกไปยังภาคอีสานตอนบน คือ จังหวัดเลย และสกลนคร

การส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งเพื่อใช้ในการแปรรูปในอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารของบริษัท สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในการปรับโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตรไปสู่ลักษณะของการเกษตร-อุตสาหกรรม พิจารณาได้จากนโยบายสนับสนุนอุตสาหกรรมเกษตรและการทำเกษตรพันธสัญญาอย่างต่อเนื่องในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 และ 7 รวมถึงในแผนพัฒนาประเทศด้านการเกษตรฉบับต่อมาจนถึงปัจจุบัน นโยบายของรัฐก็ยังเน้นการพัฒนาไปในทิศทางนี้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2550) สำหรับการผลิตมันฝรั่งเพื่อการแปรรูป รัฐมีนโยบายสนับสนุนให้บริษัทเอกชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการส่งเสริมการผลิตและการจัดการตลาดมันฝรั่ง ในลักษณะของการจัดการทางการเกษตรสมัยใหม่ที่เน้นการผลิตสินค้าเกษตรครบวงจรหรือตลอดห่วงโซ่อุปทาน คือ มีการผลิตวัตถุดิบ การแปรรูปและการตลาด โดยใช้ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นกลไกในการเชื่อมประสานการผลิตวัตถุดิบของเกษตรกรในไร่นาเข้ากับสายพานการผลิตมันฝรั่งแปรรูปในโรงงาน ทำให้บริษัทฟรีโต-เลย์ซึ่งเป็นบริษัทในระบบอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารรายใหญ่มิมีบทบาทเป็นอย่างมากในการเข้ามาจัดการให้เกษตรกรในประเทศไทยปลูกมันฝรั่งส่งให้โรงงานอุตสาหกรรมของบริษัท

บทบาทของรัฐในการส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมนั้นปรากฏในขั้นตอนของการดำเนินการตามนโยบายของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐที่มีส่วนสำคัญในการเข้ามาช่วยส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งแบบพันธสัญญาในระดับพื้นที่ อย่างเช่น กรณีบ้านกลางพัฒนา หน่วยงานรัฐที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเกษตรพันธสัญญา คือ สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่

และสำนักงานเกษตรอำเภอสันทราย ขณะที่หน่วยงานส่วนกลางคือสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร จะเป็นผู้รวบรวมข้อมูล สถิติเกี่ยวกับการปลูกมันฝรั่งในประเทศและเป็นผู้คาดการณ์ว่าในแต่ละปี จะมีปริมาณมันฝรั่งเท่าใด นอกจากนี้สถาบันวิชาการด้านการเกษตรอย่างเช่น มหาวิทยาลัยแม่โจ้ได้ เข้ามาใช้พื้นที่แม่แฝกใหม่ในการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการปลูกมันฝรั่งร่วมกับเกษตรกร แสดงให้เห็นว่ารัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการหนุนเสริมเกิดระบบเกษตรพันธสัญญาและ อุตสาหกรรมมันฝรั่งทอดกรอบในประเทศไทย

โดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่าเมื่อบริษัทสามารถควบคุมปัจจัยการผลิตและตลาดได้ บริษัท จะมีอำนาจควบคุมเกษตรกรให้เป็นแรงงานผู้ผลิตวัตถุดิบให้แก่บริษัท การเกษตรพันธสัญญาจึงถูก พิจารณาในฐานะกลไกที่เป็นทางการ ซึ่งผู้ซื้อหรือบริษัทและผู้ขายหรือเกษตรกรได้ทำสัญญาซื้อขายผลผลิตล่วงหน้า บริษัทจะป้อนปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น ปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช พันธุ์ เครื่องมือทางการผลิต ตลอดจนเทคนิคการผลิตแบบสมัยใหม่แก่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรใช้ปัจจัย เหล่านี้ในการผลิตอย่างเต็มที่ เพื่อให้ได้ผลผลิตมีปริมาณและคุณภาพตามที่บริษัทต้องการ ขณะที่ เกษตรกรจะมีความมั่นใจในด้านราคาและตลาด การเกษตรแบบพันธสัญญา ทำให้ผู้ประกอบการ สามารถสร้างหลักประกันทางด้านอุปทานของวัตถุดิบป้อนโรงงาน รวมถึงสามารถคงผลิตภาพใน ตัวเกษตรกรออกมาอย่างเต็มที่ โดยที่เกษตรกรที่อยู่ภายใต้สัญญาก็ได้รับหลักประกันด้านปัจจัยการ ผลิตและแหล่งรองรับผลผลิตในระดับหนึ่ง (สมภพ มานะรังสรรค์, 2528) หากพิจารณาตาม หลักการนี้เกษตรพันธสัญญาจึงเป็นกลไกหลักที่ทำให้บริษัทสามารถใช้แรงงานของเกษตรกรได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลังช่วงปี 2538 ที่บริษัทฟรีโต-เลย์ จะทำให้เกิดการขยายตัวของ ตลาดมันฝรั่งทอดกรอบ และการปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานแบบพันธสัญญาอย่างกว้างขวางทั่ว ประเทศ แต่สำหรับชุมชนบ้านกลางพัฒนาที่มีประสบการณ์ในการปลูกมันฝรั่งมาอย่างยาวนาน เกษตรกรส่วนใหญ่กลับเลิกปลูกมันฝรั่งแบบพันธสัญญาและเปลี่ยนมาลงทุนปลูกมันฝรั่งด้วย ตนเองเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ จากประสบการณ์การผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร มาหลายสิบปี ทำให้เกษตรกรบางส่วนสรุปบทเรียนได้ว่า ในระบบการผลิตแบบพันธสัญญา บริษัท เอาเปรียบจากเกษตรกรมากเกินไป และเกษตรกรตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เกษตรกรกลุ่มนี้เป็นเกษตรกร หัวก้าวหน้าที่มีศักยภาพในเรื่องทุน การเรียนรู้และสามารถคาดการณ์ตลาดได้พอสมควร และเป็น กลุ่มที่กล้าเสี่ยง เมื่อเห็นว่าตนเองเสียเปรียบก็ยกเลิกการทำสัญญากับบริษัท และเปลี่ยนไปลงทุน ปลูกมันฝรั่งพันธุ์บริโภคสด หรือบางรายมีการลดพื้นที่ปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานแบบพันธสัญญาลง และหันไปปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานด้วยการเก็บหัวพันธุ์มันฝรั่งไว้แล้วลงทุนเพาะปลูกเอง เพื่อขาย ในตลาดทั่วไป (ตลาดนอกสัญญา) ขณะที่บางรายก็ยกเลิกการปลูกมันฝรั่งกับบริษัทแล้วเปลี่ยนไป ทำการผลิตพืชอื่นๆ

ปัจจุบัน การปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานของเกษตรกรสวนใหญ่ในชุมชนบ้านกลางพัฒนา จึงไม่ได้เป็นการเกษตรแบบพันธสัญญากับบริษัท เกษตรกรส่วนใหญ่จะเน้นการลงทุนเพาะปลูกเอง โดยการเก็บหัวพันธุ์ไว้ หรือการซื้อมันฝรั่งที่ตกเกรดมาเก็บไว้เป็นหัวพันธุ์สำหรับปลูกขายอย่างอิสระในปีต่อไป โดยเกษตรกรจะนำหัวพันธุ์มันฝรั่งไปฝากเช่าห้องเย็นเก็บรักษาไว้เป็นหัวพันธุ์ในการเพาะปลูกปีถัดไป เกษตรกรบางส่วนจะทำการผลิตแบบพันธสัญญากับบริษัทไว้ส่วนหนึ่ง เพื่อเป็นการประกันความเสี่ยง และปลูกมันฝรั่งพันธุ์สปุนด้าไว้ส่วนหนึ่งเพื่อโอกาสทางการตลาด ในปัจจุบันเกษตรกรในชุมชนบ้านกลางพัฒนามีการปลูกมันฝรั่งใน 2 ลักษณะ คือ การปลูกแบบอิสระ โดยการลงทุนเองทั้งการปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานและพันธุ์บริโภคนิยม และการปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานในระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทเพื่อประกันความเสี่ยงด้านราคาผลผลิต

แม้ว่าเกษตรกรจะไม่ได้ปลูกมันฝรั่งแบบพันธสัญญา แต่ก็ยังสามารถขายผลผลิตให้กับบริษัทได้ เนื่องจากมันฝรั่งพันธุ์โรงงานที่ผลิตได้ในประเทศมีไม่เพียงพอับความต้องการของตลาด บริษัทจะรับซื้อผลผลิตมันฝรั่งของเกษตรกรในตลาดทั่วไปสูงกว่าราคาประกันในระบบเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากบริษัทเห็นว่าเกษตรกรเป็นผู้ลงทุนเพาะปลูกเอง และส่วนใหญ่เกษตรกรจะปลูกมันฝรั่งนอกสัญญาในช่วงก่อนฤดูกาลปลูกมันฝรั่งตามปกติ (ก่อนรุ่นที่ปลูกในระบบพันธสัญญา) ทำให้ได้ผลผลิตออกมาในช่วงที่บริษัทมีความต้องการมันฝรั่งสูง องค์กรที่ดี ในการรับซื้อมันฝรั่งนอกระบบพันธสัญญา บริษัทยังได้นำวิธีการรับซื้อมันฝรั่งในระบบพันธสัญญามาใช้กับการรับซื้อมันฝรั่งในตลาดทั่วไปด้วย คือ บริษัทจะรับซื้อเฉพาะพันธุ์ที่บริษัทต้องการและทำการคัดเกรดมันฝรั่งตามมาตรฐานคุณภาพที่บริษัทกำหนดไว้ กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าเกษตรกรจะปฏิเสธการเข้าร่วมในระบบเกษตรพันธสัญญา แต่ก็ต้องขายผลผลิตให้กับบริษัทตามเงื่อนไขในการควบคุมสินค้าและคุณภาพเช่นเดียวกับการผลิตในการเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรจึงยังต้องอยู่ในสายพานการผลิตและการควบคุมของอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร แสดงให้เห็นการจัดการผลิตแบบยึดหยุ่นของบริษัทที่มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในการจัดการแรงงานให้เหมาะสมกับข้อจำกัดและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น

การเข้ามาของบริษัทฟรีโต-เลย์ได้ทำให้ “มันฝรั่ง” ซึ่งเป็นพืชโลกาภิวัตน์กลายเป็นอาหารหรือ ขนมขบเคี้ยว ที่แพร่หลายในสังคมไทย ขณะเดียวกันก็กลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่สร้างรายได้แก่เกษตรกร กล่าวคือ ในโลกสมัยใหม่สินค้าได้กลายเป็นวัตถุที่เข้ามาสัมพันธ์กับชีวิตของผู้คนในแทบทุกมิติ วัตถุหรือสินค้านั้นแท้จริงแล้วไม่ได้เป็นแค่วัตถุที่ไร้ความหมายเสียทีเดียว ตรงกันข้ามกลับมีประวัติศาสตร์ผูกพันอยู่อย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะเมื่อเราพิจารณาความหมายของสินค้าที่เกิดจากการใช้ หรือความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน พบว่าความหมายของสินค้านั้นเปลี่ยนแปลงไปมาอยู่ตลอดเวลา ทั้งในระนาบที่ข้ามวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวัฒนธรรมนั่นเอง (ชาติชาย มุกสง, 2550: 259-260)

ในมุมมองของวสันต์ (2552) เห็นว่า โลกาภิวัตน์เป็นเงื่อนไขและกระบวนการอันเข้มข้นของการเชื่อมประสานกันของสิ่งต่างๆ ที่ตัดข้ามพรมแดนของสังคมรัฐชาติ ผ่าน การเดินทาง/การเคลื่อนที่ของทุน ผู้คน สินค้า ข่าวสาร อุดมการณ์ความคิด เป็นทั้งยุคสมัยและสถานะซึ่งชายแดนและเขตพรมแดนถูกทำให้ยืดหดปลดปล่อยให้ผู้คนและวัฒนธรรม ที่มีพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และสังคมที่แตกต่างและมีที่มาจากต่างถิ่นต่างทางได้ติดต่อปะทะประสานกันอย่างเข้มข้น อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน วสันต์เรียกสภาวะเช่นนี้ ตามที่ Aiwah Ong เสนอว่า สภาวะข้ามชาติ (Transnationality) กลายเป็นกลไกกำหนดลักษณะและความเป็นไปของโลกในยุคทุนนิยมตอนปลาย (Late Capitalism) เป็นกลไกขับเคลื่อนสร้างตรรกะแห่งการครอบงำชุดใหม่ระดับโลกที่เอื้อต่อการคุกคามของทุนนิยม และการรุกรานของวัฒนธรรมบริโภคนิยม (Consumerism) ที่เข้ามาครอบงำบางการชีวิตรประจำวันของผู้คนได้อย่างเบ็ดเสร็จ

ขณะ David Harvey เรียกตรรกะแห่งการครอบงำนี้ว่า ความยืดหยุ่น (Flexibility) โดยพื้นฐานแล้วเป็นกลไกการกำกับควบคุมที่มีเป้าหมายเพื่อก่อให้เกิดการกำกับควบคุมอย่างแบบพลและเต็มรูปแบบ กลไกดังกล่าวปฏิบัติการผ่านกระบวนการสะสมทุนแบบยืดหยุ่น ทะลุทะลวง เข้าไปควบคุมชีวิตมนุษย์ในอาณาบริเวณต่างๆ ได้อย่างทั่วถึงในทุกๆ เวลาและสถานที่ (Flexible Accumulation of Capital) เป็นปฏิบัติการของทุนผ่านโปรแกรมการพัฒนา การร่วมมือทางการค้า และการลงทุนด้านต่างๆ ที่แปรเปลี่ยนรูปร่างอย่างหลากหลาย มีทั้งที่ข้ามอำนาจรัฐ หรือ ที่ร่วมกับรัฐในชาตินั้นๆ ควบคุมพลเมือง ภายใต้ระบอบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ที่เน้นการปรับเปลี่ยนท่าทีของรัฐให้หลายเป็นผู้กำกับควบคุม หรือ ผู้รักษากฎหมาย เป็นรัฐเสรีนิยมใหม่ ที่มีหน้าที่สร้างหลักประกันด้านต่างๆ เพื่อที่จะกระตุ้นและส่งเสริมให้การเคลื่อนตัวข้ามชาติของทุนดำเนินไปอย่างเสรี ผ่านการกำหนดข้อตกลงด้านต่างๆ เช่น การทำสัญญาข้อตกลงการค้าเสรี ระหว่างสองประเทศคู่ค้า (Free Trade Agreement) หรือ การสถาปนาเขตเศรษฐกิจใหม่ระดับภูมิภาค ควบคู่ไปกับการพยายามนำเสนอยุทธศาสตร์การแปรรูปสรรพสิ่ง (Privatization of Things) เพื่อที่จะผลักดันการดำเนินการสวัสดิการสังคมต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษาและการรักษาพยาบาล การแปลงทรัพย์สินหรือกิจการด้านสาธารณูปโภคที่รัฐเคยดูแลให้กลายเป็นเรื่องส่วนบุคคล หรือดำเนินการโดยทุนภาคเอกชน ผ่านการค้า การลงทุน หรือการนำกิจการเหล่านั้นเข้าสู่ระบบตลาดหุ้นปล่อยให้ทุนโลกาภิวัตน์ขับเคลื่อนบริหารจัดการผ่านกลไกตลาด (อ้างใน วสันต์ ปัญญาแก้ว, 2552: 145-146)

การเข้าลงทุนด้านอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารของบริษัทฟรูด-เลย์ในประเทศไทย ในลักษณะของการผลิตเพื่อให้ได้มาตรฐานระดับโลกโดยใช้แรงงานในท้องถิ่น ด้านหนึ่งทำให้เกิดการขยายตัวของตลาดมันฝรั่งทอดกรอบและขนมคบเคี้ยวให้เพิ่มขึ้นนับพันล้านบาท ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็ส่งผลให้เกิดกลุ่มเกษตรกรที่เข้ามาทำหน้าที่ในการผลิตวัตถุดิบทางการเกษตรให้กับโรงงานอุตสาหกรรมของบริษัท เกษตรกรตกเข้าไปสู่ห่วงโซ่การผลิตสินค้าของระบบอุตสาหกรรมเกษตร-

อาหาร หรือหากวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบแนวคิดหลังฟอร์ด ที่เน้นพิจารณาการจัดการแรงงานแบบยืดหยุ่นของทุนนิยม ภายใต้กระบวนการโลกาภิวัตน์และเสรีนิยมใหม่ สะท้อนให้เห็นว่าแม้ว่าเกษตรกรเหล่านี้จะทำการผลิตในไร่นาของตนเอง แต่ก็ถูกควบคุมจนเหมือนกับว่าต้องทำงานบนสายพานการผลิตของอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร อันนำไปสู่ประเด็นปัญหาที่สำคัญคือ เกษตรกรเหล่านี้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ภายใต้ความสัมพันธ์ที่พวกเขาตกเป็นเสมือนแรงงานหรือผู้ผลิตวัตถุดิบป้อนโรงงาน

การตั้งคำถามเกี่ยวกับการเกษตรพันธสัญญาจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง นักวิชาการบางกลุ่มมองว่าเกษตรพันธสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตที่บริษัทข้ามชาติใช้ในการขยายอำนาจควบคุมเหนือทรัพยากรในท้องถิ่นและบังคับให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากวิถีดั้งเดิมไปสู่วิถีอุตสาหกรรม รายงานของเอฟเอโอ (FAO) กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า เกษตรพันธสัญญาเปิดโอกาสให้บริษัทข้ามชาติสามารถเข้าถึงที่ดินสำหรับการเพาะปลูกได้ โดยไม่ต้องลงทุนซื้อที่ดินดังกล่าว เมื่อองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เอฟเอโอและรัฐบาลของแต่ละประเทศสนับสนุนเช่นนี้ การเกษตรพันธสัญญาจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนการบริการส่งเสริมการเกษตรของรัฐไปเป็นของธุรกิจเอกชน เจ้าหน้าที่บริษัทจะเป็นผู้เสนอแนะเทคโนโลยีและปัจจัยการผลิต จัดหาสินเชื่อและตลาดแก่เกษตรกร อาจมีการติดตามใกล้ชิดมากกว่าเจ้าหน้าที่รัฐ แต่วิธีการส่งเสริมย่อมตอบสนองต่อความต้องการของบริษัทโดยเฉพาะ ซึ่งอาจแตกต่างจากสิ่งที่เกษตรกรต้องการอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ เกษตรกรจำเป็นต้องหาวิธีการผลิตที่ราคาถูกและอยู่ในการควบคุมของชุมชนท้องถิ่นเอง (อิซาเบล เคลฟอร์ช, 2547: 51)

สำหรับเกษตรกร แม้จะเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศก็กลายเป็นคนขายขอบของการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมได้ โดยเฉพาะเมื่อรัฐเน้นการกีดภาคเกษตรกรให้สนับสนุนภาคอุตสาหกรรม และการกดดันให้เกษตรกรกลายเป็นแรงงานราคาถูก รวมทั้งโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ เช่น การสร้างเขื่อน ถนน การสร้างนิคมอุตสาหกรรม ทำให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินทำกิน ต้องอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองกลายเป็นคนจนขายขอบในเมือง ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ส่งเสริมให้บริษัทธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่เติบโตขึ้นครอบงำภาคการเกษตร จนเกษตรกรรายย่อยไม่สามารถแข่งขันได้ แล้วล่อหลอกและบีบบังคับให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบเกษตรแบบพันธสัญญา ปัจจุบันความสำคัญของ GDP ภาคเกษตรของประเทศลดต่ำลงอย่างต่อเนื่อง ยิ่งทำให้รัฐบาลละเลยต่อการดำรงอยู่ของภาคเกษตร โดยเฉพาะเกษตรกรที่ทำการผลิตแบบยังชีพ จะกลายเป็นกลุ่มขายขอบสุดของการพัฒนานี้ (สุริชัย หวันแก้ว, 2546)

แม้ว่าบ้านกลางพัฒนาจะเป็นแหล่งปลูกมันฝรั่งที่สำคัญของประเทศไทยมานับแต่อดีต และเมื่อเกษตรกรในชุมชนปรับตัวไปสู่การผลิตมันฝรั่งสำหรับอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร เพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว แต่กลับเป็นว่าการผลิตพืชชนิดนี้ไม่สามารถสร้างความมั่นคงทางรายได้

ได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้เนื่องจาก บริษัทเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตสำคัญ คือ หัวพันธุ์มันฝรั่งที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ทำให้มีราคาแพงมาก การใช้ระบบเกษตรพันธสัญญาควบคุมตลาดทำให้เกษตรกรขายมันฝรั่งได้ในราคาต่ำและไม่สะท้อนต้นทุนการผลิตที่แท้จริงของเกษตรกร

ปัจจุบันจึงพบว่าเกษตรกรที่ปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานจึงมีส่วนของการที่เกษตรกรลงทุนปลูกเองมากกว่าการปลูกในระบบเกษตรพันธสัญญา กล่าวคือ เกษตรกรเป็นผู้หาปัจจัยการผลิตทั้งหัวพันธุ์มันฝรั่ง ปุ๋ยเคมี สารเคมีการกำจัดศัตรูพืช ที่ดินและแรงงานเอง เมื่อได้ผลผลิตแล้วก็จะนำไปขายสู่ตลาดทั่วไป ซึ่งมักจะมีราคาสูงกว่าราคาประกันของบริษัท ดังเช่น ในปีการเพาะปลูก 2552 ราคาพันธุ์มันฝรั่งโรงงานช่วงต้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวประมาณ กิโลกรัมละ 17-15 บาท หลังจากนั้นราคาในตลาดทั่วไปตกลงไปที่กิโลกรัมละ 13.50 บาท ขณะที่ราคาประกันอยู่ที่กิโลกรัมละ 8.50 บาท แต่ราคาจะขึ้นลงตามสภาพตลาดมันฝรั่งในขณะนั้น ซึ่งยากแก่การคาดเดามาก เช่น ในช่วงเดียวกันของ ปี 2553 ราคาพันธุ์มันฝรั่งในตลาดทั่วไปอยู่ที่ กิโลกรัมละ 12 บาท ขณะที่ราคาประกันอยู่ที่ กิโลกรัมละ 10.50 บาท

ปัญหาด้านราคาที่เกิดขึ้น ทำให้เกษตรกรที่ลงทุนปลูกมันฝรั่งเองเพื่อขายในตลาดปกติรวมตัวกันประท้วงถึง 2 ครั้งในปี 2552 ปี 2553 เพื่อเรียกร้องให้บริษัทรับซื้อมันฝรั่งในราคา กิโลกรัมละ 15 บาทในปี 2552 และ ราคา กิโลกรัมละ 12 บาท ในปี 2553 แต่บริษัทได้ปฏิเสธที่จะรับซื้อในราคาดังกล่าว และบีบให้เกษตรกรเหล่านี้ขายมันฝรั่งในราคาตามพันธสัญญา ปัญหาที่เกิดขึ้นสาเหตุหลักมาจาก ตลาดรับซื้อพันธุ์มันฝรั่งโรงงานมีอยู่จำกัด ตลาดใหญ่ที่สุดคือบริษัทฟรีด้อย-เลย์ รองลงมาคือ บริษัทเบอร์ลี่ ยุคเกอร์ฟู๊ดส์ จำกัด และบริษัทยูนิแชนป์ จำกัด หากเกษตรกรไม่ขายให้ทั้งสามบริษัทนี้ก็แทบจะไม่มีทางเลือกอื่น

สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในเรื่องหัวพันธุ์มันฝรั่งเนื่องจากการใช้หัวพันธุ์ที่เก็บจากการปลูกมันฝรั่งข้ามปี ทำให้ไม่ปลอดโรค และจะเป็นตัวกระจายโรคและแมลงทำให้ผลผลิตต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง ขณะที่การใช้หัวพันธุ์นำเข้าก็มีราคาแพง ในปี 2537/38 หัวพันธุ์สปุ่นดำราคา กิโลกรัมละ 38 บาท (เงินสด) แอดแลนด์กิโลกรัมละ 28 บาท (สินเชื่อ) เคนนิเบค กิโลกรัม 35 บาท (สินเชื่อ) พันธุ์ควินต้า กิโลกรัมละ 37 บาท (สินเชื่อ) และ กิโลกรัมละ 35 บาท (เงินสด) การสั่งซื้อหัวพันธุ์จากต่างประเทศทุกปีมีปัญหา คุณภาพหัวพันธุ์มันฝรั่งไม่แน่นอน น้ำหนักสูญหาย ความงอกต่ำ เน่าเสียหาย การส่งมอบให้เกษตรกรไม่ตรงเวลา บางครั้งช้ากว่ากำหนดปลูก ทำให้ผลผลิตลดลง ร้อยละ 30- 50 (บัณฑุรย์ วาฤทธิ์ และนาคยา คำอำไพ, 2546: 130-132)

แม้ว่าเกษตรกรจะประสบปัญหาในการปลูกมันฝรั่งในปัจจุบันมากขึ้น แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานในระบบอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของเกษตรกร บริษัทอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารและรัฐได้กลายเป็นตัวอย่างที่ดีของ

การพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรแบบครบวงจรของประเทศ ขณะที่มันฝรั่งก็กลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่รัฐให้ความสำคัญและถูกนำเสนอในฐานะพืชเศรษฐกิจสำหรับการปลูกทดแทนหอมและกระเทียมแก่เกษตรกรในเขตภาคเหนือ ซึ่งพืชทั้งสองชนิดได้รับผลกระทบด้านราคาจากการทำข้อตกลงการค้าเสรี (FTA) ระหว่างไทยกับจีน โดยรัฐสนับสนุนให้เกษตรกรในภาคเหนือลดพื้นที่ปลูกหอมและกระเทียมหันมาปลูกมันฝรั่งพันธุ์โรงงานแทน ในประเด็นนี้การปลูกมันฝรั่งจึงเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศและกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐเพื่อลดแรงกดดันของประชาชนต่อการทำข้อตกลงการค้าเสรี

สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งในบ้านกลางพัฒนา แม้ว่าจะเป็นผู้เริ่มปลูกมันฝรั่งขึ้นมาเป็นกลุ่มแรก แต่เมื่อตลาดของมันฝรั่งเปลี่ยนไปเน้นที่ตลาดของมันฝรั่งพันธุ์โรงงานในระบบอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารที่ยึดโยงอยู่กับกระบวนการ โลกาภิวัตน์และแนวคิดเสรีนิยมใหม่ การปลูกมันฝรั่งของเกษตรกรที่แม่แฝกใหม่จึงไม่ได้ดำเนินไปโดยอิสระ แม้ว่าพวกเขาจะพัฒนาความรู้ความสามารถในการปลูกมันฝรั่งจนเป็นที่ยอมรับว่าสามารถผลิตมันฝรั่งคุณภาพดีที่สุดของประเทศ แต่เมื่อมันฝรั่งเข้าสู่ตลาดซื้อขาย พวกเขา ก็ไม่สามารถต่อรองราคาได้ตามที่ต้องการ แม้ต้นทุนการผลิตในแต่ละปีจะเพิ่มขึ้นจนนำไปสู่ปัญหาการขาดทุนและหนี้สิน

ถึงแม้ว่ารัฐจะพยายามสร้างกลไกเชิงนโยบายมาปกป้องตลาดมันฝรั่งในประเทศ แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐก็พยายามส่งเสริมให้เพิ่มพื้นที่การปลูกมันฝรั่งให้มากขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการมันฝรั่งราคาถูกของบริษัทอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร และยังมีทิศทางที่อาจจะเปิดเสรีมันฝรั่งในอนาคตตามเงื่อนไขขององค์การการค้าโลกและในการข้อตกลงการค้าเสรีแบบพหุภาคี การดำเนินการของรัฐจึงขัดแย้งในตนเอง ขณะที่บริษัทอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารจะได้ประโยชน์จากนโยบายของรัฐเป็นอย่างมาก ทั้งในแง่ของการเพิ่มที่ปลูกมันฝรั่งในประเทศและการลดภาษีหรือแนวโน้มการจะเปิดเสรีมันฝรั่งในอนาคต นั่นหมายถึงการมีวัตถุดิบมันฝรั่งราคาถูกในตลาดให้เลือกซื้อมากขึ้น โดยไม่ต้องใส่ใจว่าใครเป็นผู้ปลูก

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านการผลิตที่เกิดขึ้นในชุมชนแม่แฝกใหม่ เชื่อมโยงกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในระดับโลกคือการที่บริษัทธุรกิจข้ามชาติได้เข้ามาลงทุนและส่งเสริมการเพาะปลูกของเกษตรกรในพื้นที่ชนบท ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในชนบทและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภาคการเกษตรในระดับท้องถิ่น Little และ Watt ชี้ให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนโครงสร้างชนบทเกิดจากความร่วมมือของรัฐกับบริษัทธุรกิจการเกษตรข้ามชาติทำให้เกิดการผลิตในลักษณะของการทำการเกษตรแบบพันธสัญญา ที่บริษัทจะเข้ามาทำข้อตกลงกับเกษตรกรให้ผลิตสินค้าทางการเกษตรตามที่บริษัทต้องการ (Little and Watts (eds.), 1994) เกษตรกรที่ทำการผลิตภายใต้เงื่อนไขนี้กลายเป็นเสมือนแรงงานรับจ้างของบริษัท ที่ต้องทำการผลิตวัตถุดิบทางการเกษตร

ที่บริษัทต้องการ หากพิจารณาตามมุมมองนี้เกษตรกรได้ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัท
อุตสาหกรรมเกษตร-อาหารข้ามชาตินั่นเอง

เมื่อรัฐดำเนินนโยบายแบบเสรีนิยมใหม่ บริษัทธุรกิจข้ามชาติได้กลายเป็นกลุ่มผู้กระทำการทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนให้โลกาภิวัตน์เชื่อมเข้าหาท้องถิ่น ภายใต้แนวคิดเสรีนิยมใหม่ สิ่งเหล่านี้เป็นแรงหนุนให้องค์กรธุรกิจมีบทบาทมากในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมการเกษตร องค์กรเหล่านี้ดำเนินการทั้งในด้านกลยุทธ์ความร่วมมือกับรัฐและกับบริษัทอื่นๆ และการสร้างรูปแบบที่หลากหลายทางการผลิตและการตลาดแบบยืดหยุ่นและการจ้างงานแบบยืดหยุ่น ความเสี่ยงในการผลิตจะตกไปที่เกษตรกรผู้ปลูก หรือบางบริษัทก็เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจบนพื้นที่ขนาดใหญ่ที่เช่าจากรัฐบาลมากกว่าที่จะลงทุนซื้อที่ดิน และมีการทำเกษตรอย่างเข้มข้นจนทำให้ดินเสื่อมโทรม นอกจากนี้ผลที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมการเกษตรทำให้การดำรงชีพของเกษตรกรยากลำบากมากขึ้น เกิดความไม่มั่นคงในการจ้างงาน และทำให้คนงานในชนบทตกอยู่ในสภาพของการเป็นคนขายขอบ (Raynolds, 1997: 119-132)

2.4 สรุป

ในช่วงต้นของการพัฒนาประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ ประเทศไทยได้พยายามปรับโครงสร้างการผลิตของประเทศจากภาคเกษตรกรรมสู่การเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น โดยเน้นการส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมอย่างจริงจังทั้งในการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าและการผลิตเพื่อส่งออก ทำให้เกิดการขยายตัวของการผลิตและมูลค่าของภาคอุตสาหกรรมจำนวนมหาศาลแข่งหน้าภาคเกษตรซึ่งเคยเป็นภาคการผลิตอันดับหนึ่งของประเทศ อันเป็นกระบวนการลดความสำคัญของการผลิตในภาคเกษตรลง ส่งผลให้ผู้คนที่เคยดำรงชีพในภาคเกษตรต้องปรับตัวเองมาสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ คือกระบวนการลดความเป็นสังคมการเกษตรของไทย (De-agrarianization) ที่ผู้คนส่วนใหญ่พึ่งพิงอยู่การผลิตในภาคเกษตรที่มีมูลค่าต่ำไปสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม ที่ผู้คนมีรายได้จากการทำงานหรือการเป็นแรงงาน กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้เกิดกระบวนการก้าวออกจากการเป็นชาวนา (De-peasantization) กลายเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรมของผู้คนในชนบทจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพบว่า กระบวนการลดความสำคัญของสังคมการเกษตรและการทำให้ชาวนากลายเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม มีความสลับซับซ้อนและไม่ได้ดำเนินไปอย่างเป็นเส้นตรง ทั้งนี้เนื่องจากการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตในระดับโลกและการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศที่ให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมเกษตรมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในระดับโลก เช่น การเกิดองค์ระดับโลก การเกิดข้อตกลงการค้าเสรี การให้ความสำคัญกับการค้าสินค้าเกษตรที่หลากหลายและการเกิดขึ้นของ

บริษัทธุรกิจข้ามชาติ เป็นต้น กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้กลายเป็นแรงผลักดันสำคัญให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการจัดระเบียบของรัฐบาลที่เน้นให้มีการเปิดประเทศมากขึ้นในด้านการค้าและการลงทุน ส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงเข้าหากันระหว่างกระบวนการ โลกาภิวัตน์และความเป็นท้องถิ่น และการปรับโครงสร้างการผลิตที่ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม จนเกิดภาคการผลิตที่เรียกว่าอุตสาหกรรมเกษตรหรืออุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร ที่ให้ความสำคัญกับการนำสินค้าในภาคเกษตรกรรมที่มีมูลค่าต่ำไปจัดการแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่มีมูลค่าสูง

การปรับโครงสร้างที่เกิดขึ้นมีผลต่อการปรับเปลี่ยนลักษณะการผลิตในภาคเกษตรกรรมประการหนึ่งคือ ทำให้เกิดระบบเกษตรพันธสัญญาจากการส่งเสริมของบริษัทธุรกิจการเกษตร ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นกลไกที่ทำให้บริษัทสามารถเข้ามาจัดการให้เกษตรกรทำการผลิตสินค้าทางการเกษตรที่บริษัทต้องการ โดยการสร้างข้อตกลงในการผลิตและการซื้อ-ขายผลผลิตระหว่างบริษัทกับเกษตรกร ข้อตกลงนี้กลายเป็นกลไกในการจัดการควบคุมให้เกษตรกรทำการผลิตสินค้าให้บริษัท โดยที่บริษัทไม่ต้องจ่ายค่าจ้างตอบแทนการใช้แรงงานของเกษตรกรและบริษัทไม่ต้องหาที่ดินสำหรับการผลิตเอง บริษัทได้สร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาด้วยการประกันราคาซื้อผลผลิต และการรับรองว่าจะมีตลาดรับซื้อผลผลิตของเกษตรกรอย่างแน่นอน แต่ผลผลิตนั้นต้องมีคุณภาพและมาตรฐานตามที่บริษัทกำหนด การทำเกษตรพันธสัญญาในระบบอุตสาหกรรมเกษตรทำให้ภาคเกษตรกรรมกลับมามีความสำคัญทางเศรษฐกิจอีกครั้ง ขณะที่เกษตรกรก็มีทางเลือกในการผลิตและการตลาดมากขึ้น แต่ในด้านหนึ่งก็ต้องเผชิญกับความเสี่ยงแบบใหม่ๆ อาจขาดทุนเป็นหนี้เป็นสินได้ ถ้าไม่สามารถผลิตสินค้าได้ตามที่บริษัทต้องการ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นสถานะของกระบวนการกลับมาให้ความสำคัญกับภาคเกษตรกรรมอีกครั้ง (Re-agrarianization) และกระบวนการทำให้ชาวนาหรือเกษตรกรทำการผลิตสินค้าเกษตรชนิดใหม่ๆ ในภาคเกษตรกรรมต่อไป (Re-peasantization) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของภาคอุตสาหกรรม ภายในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบนี้เกษตรกรอาจกลายเป็นเหมือนแรงงานผู้ทำการผลิตสินค้าในไร่นาของตนเองเพื่อส่งให้บริษัทอุตสาหกรรมนั่นเอง

ความซับซ้อนของการผลิตสินค้าเกษตรเพื่ออุตสาหกรรมทวียิ่งขึ้น เมื่อบริษัทข้ามชาติกลายเป็นผู้กระทำการสำคัญที่มีบทบาทมากขึ้น ในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตของประเทศไทย เนื่องจากรัฐมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติในพื้นที่ชนบท บริษัทได้ปรับเปลี่ยนลักษณะการลงทุนให้มีลักษณะข้ามชาติ ด้วยการหาช่องทางการลงทุนในประเทศกำลังพัฒนาที่เปิดเสรีทางการค้า เมื่อบริษัทข้ามชาติเข้ามาลงทุนในท้องถิ่นได้ปรับเปลี่ยนทั้งลักษณะตลาดและการหาแหล่งผลิตวัตถุดิบให้เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการ โลกาภิวัตน์กับความเป็นท้องถิ่น บริษัทได้เข้ามาหาแหล่งวัตถุดิบ

และแรงงานราคาถูกในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในเชิงภูมิศาสตร์ เช่น ภาคเหนือของประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่และตาก และเลือกที่จะเข้ามาสร้างความสัมพันธ์กับเกษตรกรที่มีความชำนาญในการเพาะปลูกพืชสมัยใหม่ โดยใช้ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นกลไกจัดการให้เกษตรกรเหล่านี้ทำการผลิตมันฝรั่งให้กับโรงงานอุตสาหกรรมของบริษัท

กล่าวโดยสรุปคือ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเกษตรของประเทศไทยได้เน้นการจัดระเบียบพื้นที่ภูมิศาสตร์และวิถีการผลิตทางการเกษตรในชนบทใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการผลิตสินค้าเกษตรที่มีมูลค่าสูง มีความหลากหลายของสินค้าหรือพืชผลมากขึ้น จากเดิมที่มุ่งเน้นที่การผลิตพืชเศรษฐกิจเพียงไม่กี่อย่าง เช่น ข้าว เป็นต้น มีการเชื่อมโยงสายการผลิตสินค้าเกษตรเข้ากับระบบอุตสาหกรรม และมีการส่งเสริมให้อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปสินค้าเกษตรเป็นอาหาร กระจายตัวสู่ชนบทมากขึ้น ส่งผลให้เกิดภาคการเกษตรกลับมามีความสำคัญในฐานะฐานการผลิตวัตถุดิบป้อนอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร ขณะที่เกษตรกรในชนบทก็ยังทำการผลิตในภาคเกษตรต่อไปแต่ไม่ใช่ในฐานะ “ชาวนา” ผู้ปลูกข้าวเพื่อยังชีพ หรือ เกษตรกรอิสระที่จะทำการผลิตอะไรก็ได้ แต่ในฐานะเกษตรกรผู้เพาะปลูกวัตถุดิบทางการเกษตรสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ถือได้ว่าเป็นภาคการผลิตแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในชนบทปัจจุบัน ความเป็นเกษตรกรมีความซับซ้อนในตัวเองมากขึ้น ในลักษณะที่เป็นทั้งเกษตรกรที่ทำการผลิตในไร่นาของตนเองและเป็นเสมือนแรงงานรับจ้างผลิตสินค้าให้ทุนนิยมอุตสาหกรรม